સમરના રાજ મારી પાસે પ્રીતમ આવ્યા રે. ત્રા. ૮
સુંદરતા, તેના બહુ, ઉર રૂપમાં; બહુ
ગુણ તો બહુ છે તે તેણે કીધા ઉચ્ચારે. ત્રા. ૧૦
મેર વિનાના એ દોષ ગણી બાળો તે
મુને, મારાં તે પાપે વ્યાપ્ત વારે રે. ત્રા. ૧૧
સોરઠની એણે શક્તિ અનુભવી મેં
બળી એણે મેં બળી, સમાધ મારે ઉરે રે. ત્રા. ૧૨

૩૨. મદન નિર્વેદ.

જૂન — ૧ "અરે ઉડી જા, અલ્યા ઉડી જા, સમર પંખી! તું ઉડી જા
હવે તો તેગાદ ને વાણી પંચાળના પાંખારે. - ૨ -
મારાં ગાદ તેણે વાણી વાળી તું તે મુકારે
સુગંધ એ ન જોઈ વાણી, એને શી ખબર સુગંધારે. અરે. ૨
પુષ્પબાણ એ બાર ન જોઈ, મનમાં ઈંધણ આણ્યું રે

૧. ૨

૧. સખા, પૃથ્વીનો! સખા, પૃથ્વીનો! શે રમિયો નીસરવ્યો રે?

— ચંદ્રાવળ.

નરાળા, નવારી ના તેંદે, તારું એ કોઇ નચાવુંરે. ૨
ધાર નથી રહે તો તારા અંતરમાં કોઇ રૂવાનોરે
આવતો આડું તેમાં સમજ, રોકે નહું જરીયે શાણોરે. ૩
વેરાવરાવર છુમતોં તો હું તે ગાર કુમાંકુ આવારે
મૂરી પાસે જે કાંઇ નવારે, કુંદું હૃદયનો ભાવારે. ૪
હું તે રહે નથી રૂવાનો, બાવાનો દિન ચોરે
સંદેશો જે રોકે ક્રિયાનો તો કુણ, વધારું બોરે. ૫
હું તો બાવી વિસારી દેતે સઉ રહે નવાંધારે
સંસારમાં માલ નથી કંઇ, કુણ ધરે વિસરદીધારે. ૬
ફરતો ફરતે ધામ ધામમાં, સત્યધામમાં સમરે
સાંભરી હું કુદિ તો ઉભ આંખે આંસુ ખાલ વેગરશોરે. ૭
"મૂળ હું આ વંશ સઉ, સમરીશ ન મૂકું દેખાં નહું!
ઉડી નરનો મૂળ નોર નશે, નવો મળ એ હું તે વીંશો. મૂળ
જાગતી એ ઠોળ રીતિ, વિ[illegible] સ્વેતની નીતિ,
જાગતી રૂવાંધ હું રહ્યે, રેતિનો સેદ તે નવલ્યો. ૬
જાગતાં હું રહે સમજે, પ્રેમનાં નાંધ સમજે.

[illegible]

[illegible] મારે [illegible] નહિ, [illegible] શકતું [illegible] કેમ? ૧૦
અહમ! [illegible], [illegible] ન [illegible] રમે,
[illegible] નહિ તો કેમ રમવે, રતિ [illegible] કેમ રમે. ૧૧
પ્રથમ [illegible] મારી [illegible], [illegible] આવી ન [illegible],
[illegible] [illegible] [illegible], [illegible] નિકુંજ [illegible] ૧૨
[illegible] [illegible] [illegible], રતિના [illegible] [illegible]!
કેમ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. ૧૩
રતિપતિ [illegible] કેમ [illegible] [illegible]!
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] રતિ [illegible] [illegible]. ૧૪
[illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible],
[illegible] [illegible], [illegible], [illegible] [illegible] ૧૫
[illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible],
[illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible]. ૧૬

૩૫. [illegible] [illegible] [illegible].

૧. કામલતાના સંબંધે બાંધકારે ઘણો રહસ્ય મૂક્યું છે. આ સંબંધને પરિણામે કામની "સકામ" "રતિલક્ષિ" કરે છે. શાસ્ત્રધર્મી કામ અને પામતાં કેવલ રતિલક્ષિ રહે છે. આવી રીતે "સકામ" રતિને અંતે 'નિષ્કામ' રતિની ઉત્પત્તિ થાય છે. આમ જ કામ "રતિ પૂર્વે કામ ધરે" છે. આમ પુરાણોમાં કામને "રતિપતિ" (પતિ=પાલક) કહેલો છે તે યોગ્ય જ છે. વળી વિયોગાદિક બાબે મૂકેલો કેવળ કામલતાનો કામ સંયોગાદિ પ્રસંગે પાછો ફરે છે તેને ફરી સુખના કોણ કરે? સાંખ્યદર્શનમાં પ્રસંગ આવશે. અર્થાત્ "અંતરકામ દૂર જાયેલો કામ રતિની પ્રાપ્તિને ફરી જાગે છે" એવી પુરાણકારોની પ્રબળ શ્રદ્ધા કામ સુખનું એટલે કામસૂત્રનું પાયો છે તે પણ યુક્ત છે.

ગુન = — ૧. "અંતરાર! હવે સંસારના સાગરમાં ઉતરો,
સંસારસાગરમાં ઉતરવું તે દુઃખ વિચારવું પડે છે.
અકથ્ય ગતિ એની કોઈ તેને રોકી શકે નહીં;
રોકું કુને સાધારણ પ્રભુને હવે ગયા ન તેનો સાથ-સંગ.
પણ હું તે તો વહું એ સહિતે મારી વ્યાખ્યા નહીં કરીશ!
વાણી પણી હું તે વચન મારે તે તો ગાઉ, શાંતે જોયે હું ?
કોણ પંચાળા પંચાળ તેને કુને સાથે ઉરવું કાળ ?
૨. બોલો રે, પ્રભુ! હું કરું રે વચન કહો તમો મન મંજુ.
જાણ વ્યાપ્ત સાક્ષિભૂત તેને હું કુને પ્રણામ તો કરું
તે તો તમો પધારજો ગયો રે હવે હું મારી શકું
વ્યાપીવિના કોઈ ઉભા તેને તો કુણ પડી પે સાધિકે
કાળ મારું કાળ મારું પડ રહ્યો રે આવું ઉભા કરું તેહીને?
શૂન્ય કરીને એ હસ્તી વારણે તોડું હું તે રાખું શીર?
મારે હું કરું એ કુણ રે હું તે કરાવે તહી મેર-સંગ
હું તો હું નથી રે હું એ કુને શું કરીશ,
હું એ શોધે અમારું સંસારને, મારવાનું હું તો મારીશ.

૨. [illegible] ! [illegible]
[illegible] નહિં [illegible]
[illegible] ! – [illegible] ! ૦
[illegible]
[illegible] ! – [illegible] :– [illegible]

૨- [illegible] રહ્યું [illegible] રહેવા [illegible] કરે છે. [illegible] "[illegible]" છે. [illegible] કરે છે માટે "[illegible]" છે.

"મારીશ" એ [illegible] કરીને
કુરુએ કુરુક્ષેત્રે જોતે તે
શુભ સમાચારો જોઈ ચિત્ત મૂર
કુરુ કુરુને સુખનું અધિક."

પ્રભુ બાણે એ શું કહે, સમજે નહિ બળવાન;
જોતજોતામાં સ્વામીથી ઉરનું કુંડ કુંડ થાય.
ઘડી ઘડી તો જાણને ઘડી ઘડી ઘરે રહાય,
શત્રુ-કૃષ્ણ-રણ-બાણ પડ્યા ઘરનું બળવા કાજ. ૧૦
અબ્ધિ તિરાયા શત્રુનું ઉરમૂર એ રહ્યાં
ચિત્ત પણે શત્રુનું પણ ઉમરાણી ઘણાં. ૧૧
શત્રુ કુમારી તે સર્વે સમજે સમજી વાત
એક ચિત્ત, વા એ સમી દશા શત્રુ મનમાં. ૧૨
બાળ સખી વાહિર સમ તે તે સમજે શું?
સમજણ વાસ્તવ એ દુઃખ મૂર રહ્યું. ૧૩.

૩૫ વિષય સંસાર.

સમાધાન:

"આજ વિષયમાં તે શું શું થયું, શું શું હજુ થશે?
શેષું રહે છે તે શોધે શોભાવ મને મળે. ૧
રવિ ચમકે ઉદયે ફુલે ફાલે તીયે કોવનસ્પતિ
કંઈક ફરમાવે વ્યાપારે ઉદે તે કો વેપારી. ૨
જોર-ઝાઝુમાં રહી, આજ મારી, સમજ, સખીની!
સહુવાડી રહી તેને મળી તીયે વૈરિણી. ૩
નિશાનો અંધકાર ઉદયે વિષયને રાખિને
વિરહી નેત્રમાં તે શોધે પોપટા ઉદયા ખેંચાને. ૪

"આશા વધુ વિષે મહા મહેલને જાની ઉદે ચલિયે;
વ્યાપારો મેલ વણોલ તાણી પડ એ, સ્ત્રી-શિર જોઈ
આ ચલ્યુ મારી; તોય વડને નૈરાશ્ય-વિષમાં
તેમાં સર્વે સુવે, મરે, સુધ ઉદે, ઉવે મહા વાવાવ. ૫
"નિશાને દિન દિવ્ય કાયમાં

નિરાશાને [illegible] મેળ પુરવાંસા
અંતેઉપાયો નહતે નવેરાં
ત્રિલોક મધ્યે રતિનાથ તે રમે." ૩

૩૭. રતિસુખ.

"વિરહ વિષ વધારી ગયે ઉતરી ગયું સ્મર-વિષ
વૈદ્ય વચન સુણું નહિ - 'વિષથી ઉતરે વિષ'. ૧
વાંધ પડ્યો સ્મર-પૂતડે નિર્મળ વરણી વધોન
રતિ રીઝવા વરણી અને રમણીય અલ્પ કહે શકે. ૨
શણ્ડ રતિ રમણીય વણી પ્રકાશવો નિર્ધોન,
બોધ બોધ ~~[illegible]~~ ન ઘટે દુઃખ મરમ મારે. ૩
દુઃખમાંય એ સુખનું ઘરે સ્મરે ન દુઃખ
નહિ રાખુ ઉપાય તે મદ મરણ દીન મુખ.
મદ રતિ પ્રસવાર અંતર મરમ વિષ વણું!" ૪

૧૪ મહલનો વિસ્તાર ત્રણ બંધ થાય છે. માત્ર માતાનો

સ્તોત્ર વિસ્તરતો ત્રણ સાર્થક છે.

૧૭૫

અવિનાશી [illegible] મૂર્ત સ્વરૂપ. ૫
પલ તે સુંદરી-નાયના નરવર સમી રૂપમૂર્ત
પર્વત તો તેહ દુર્દર્શ સ્વરૂપ નવીન રૂપ. ૬
રહ્યું સુરત મધ્ય પ્રયત્ને પદ્મિનિ-હૃદયની સાથ;
રમતું તું બહુ રંગ એ મૂર્ત મૂર્ત તણી સાથ. ૭
પતિ સેવન દૃષ્ટે પડ્યે થયો સુરત-વેલ-પાંગ,
પાંખી એ ઉર સ્રોત એ માગ વધે નવરંગ. ૮
પદ્મિનિ-હૃદયને બાંધ્યું એ એક પાસથી ગાઢ,
જોમ દ્રાક્ષ ઘટી જોડી પતિની સાથે બાંધ. ૯
પતિ પલ પદ્મિનિ હૃદયે વિસે થયો તો બહુ લાગ
નલ-લલ્લું શુભ સુરત એ બન્યું અપૂર્વ સુરાગ. ૧૦
યુગ્મ સુરત રમતો મદન, તે વર્ણી મેલ્યું કોણ?
ચિત્ર-સુરત રતિએ રચ્યું જુવે-ઘટે એ કોણ? ૧૧
સરસ નાયકી એ સુંદર વૃક્ષાવલ્લ મંદ
શ્રી પતિ એ રચિયું રહ્યું એ મધુરા [illegible]. ૧૨
અદ્ભુત સુંદરી હૃદય પદ્મિનિ-ઉર મહી સંક
[illegible] પતિ મહી [illegible] વધી વધી [illegible]. ૧૩

૧૨૭

ઉદધિમાં રસ [illegible] સ્તોત્ર, સરયૂ આવે તેવ
ક્ષિતિમાં પૂરજળ રેલતાં વાર ઉદધિમાં જેમ. ૨૨
પ્રિયાદિ હૃદયમાં રોપતાં પ્રથમ શશી શારદયોગ રૂપ
વિકટ સુરત ઝેલું રસ નિર્મળ રતિની જ્યોત.
દર્પણમાં દીપનું દીપે વિમલ બિમ્બ ન દીપ
ઉત્પૂતના અક્ષર વિષે જૂંઠી રતિ તે રીત. ૨૩
તે અક્ષર વધુ વાંચી ઉં જોતે, દે જોનાર,
રતિ-રવિ કેરું કિરણ કુંડ ન ઉજ્જ્વળ જોવાય. ૨૭

૩૮. હૃદયદંશી.

"તુ ક્યાં ગયો પ્રિયે? હું તારો દાસ છું, રે!
નથી તુ વિના મારો વાસ છું, રે!
તુ ચિત્ત વને રમી પાંખડી, રે
મધુ ને સુવાસ ગઈ ઉડી રે. ૧
હૃદયે રહીને, હૃદયે ગઈ તે
ગઇ સૌવ તુને રુવે તુ કહીને;
જાગો તુ સાથ રમી મારી
ગઇ ક્યાં તુ પ્રિયે દૂર! હું કહાં સારી? ૨
જાગી આવ ગયો હું ફકીર સમો!
મારી સાગી ચલો, સખી! જાગી સમો!
જાગ્યા પ્રિયા તુ તણો કોઈ સાથ મેં
જાગ લાગી બધા કોઈ છે મન મેં. ૩
વિરહા હું વિનાનું સહુ જાગ્યા,
ફરકી તુ બધ ગયો, પ્રિયા!
ગઇ હું, પણ પ્રાણ તુજ ગયા,
ખરડે. મન કરુ એ સદા!

"ગદ્ય હું, [illegible]
મુજ બધને જગતમાં રહું હવે;
નહિ મારે તારે મુજ બધ એ હુમે!
હુ હું કોઈ મુજને સમારશો! ૫
મોંસું નેત્ર ત્યાં છાંટિ ~~[illegible]~~ વાદળી ખો
ઘટ ઘટ, ને હું મુજ સ્વામી રહેજો;
મુજ ઓળખ સાદ મળી ઓળખ મહાંતી ત્યાં
શરમાઈ બેઠ નિજ બધ કુટુમાં. ૬
ઘટ ઉંઘ હુલિમ, વધાવિ ઉંઘને
કુદિ આવતાં, નિરખું સ્વપ્નમાં તને,
નિરખું વધાવિ ઘિરમાલ કુટુંબ આ
નિરખી શકું ન હું મુંઝાઈ જાઉં હું મહી. ૭
સ્મૃતિમાં ફરી ફરી મુજ હું ઘણું
મુમળાટ સંચિત ઘણું કંઈ વધું
અસિધાર પેઠ ઉરમાં મારું
નહ ઘિરઝડ નિકળે કેવળ. ૮

"સર્વાંગી ગુરુ રમ્ય તે લલિત તે સ્થિર રતિ વાહિની
તે જ સ્થળ કરી ગુરુ ગગન આ પાસ્તુ રતિ મધુ;
તે, મારા ગુરુ દેહ આત્મ, સ્મરણે જાગી, જાગતે ઘણા
વિચારો ગુરુ મૂર્તિ દર્શન વણા દાતાર નિત્યે રહ્યા"

ગુરુ ચિંતામણિ

શ્રોતાગણ સર્વ આ શુભ્રી જાણું ઉત્તુંગ
વધુ વધુ શુભ્રતા વધુ વધુ શુભ્રતા મધુ આ ઉર ।
ઉર મૂર્ત પણ તે બોધ તે ઉમટાવા આ ઉર
હૃદે સ્મરણ સ્મરી સ્થિર સ્નેહનાં રસ ભરપૂર ॥

મૂળ — "ગુરુ વિચાર ગુણ નથી ગુણી આત્મ, અચળ તે અમૃતી
જાગૃત જાગી, વહી વહાંને, સહ અંકુર માત્ર મૃતી ઉરતી
ત્યાંથી ક્રિયા ગુરુ સર્વ, મુક્તી ઉર મન્ત્ર વિશે ગુરુ મન્ત્ર કંઈ,
ગંગુર ગુરુ કરે ગુરુને; સાખિ! કહું, શું એ? સમજું હું નહિ. ગુ
શૂન્ય જાગી ગુરુ ચિત્ત જાગે કંઈ તેમ સમાધિ વિલીન થઈ,
ત્યાં અલ્પાધારી શુદ્ધ ગુરુ સંસ્કૃત વાણી તે ઉચ્ચાર

યોગિશ રોકુ તુંને અમુક પદાર્થ ઉત્પન્ન કરી ઉત્પન્ન કરતો;
તેં શું એ પદાર્થ નહિં પણ નિરંતર નહિં રહેતો.
ઉત્પન્ન કરું, તથાપિ ન ઉત્પન્ન કરું, અમારી કોઈ રીતે તુંને
ઉત્પન્ન કરું, તુંને પ્રભાવવાને પણ ઉત્પન્ન કરું." ૨

૨૦. સ્વપ્રભાવ.

મૂલ— "અહિં તુંને વાસ્તવિક પ્રભાવ, દૈવી ન એવો વિશ્વાસ જાણે કુમાર!
તેથી પુત્ર મારા રહું તું ભાવ આપણે ત્યાં-અહિં.
મૂર્છિત પડતે તું તો ઘવાયો હતો તો રણમાંહ્ય. ૨
શૂરકુમાર તુંને એ વડીલે તુંને લઈને દુષ્કર. ૩
વાદિત્રોરણવાંમાંહ્ય રમતાં તે ગાળ રહી ચોરનાડ. ૪
અમુકાનાં શસ્ત્ર ગુપ્તમાં, તો શસ્ત્ર વણે ઘાયલ. ૫
પણ તે કોઈ ન વાગી શકતો તું, અર્થિત ગાળ વિરામ. ૬
મારી રક્ષા એ રહી શસ્ત્ર રાખું સ્વપ્ન રહી સ્વપ્નમાં તેવાર. ૭

૧. "ઝાંઝરી સેર સમાર રહી કું પોઢનકો સુખ નાય
નાય કહો નંદ મંદિરકી પગ — રે
પગ

સખીની વાણીમાં પૂરાવેલિ છે અને તેનું
ઉત્તરણ તેડ્યાનો પહેલાંનાં છે. સખીનું મન
આડું જ થયું છે'

[illegible]

[illegible]

[illegible]

૨૧. સ્વપ્નપ્રભાવ, તારામંડલ, નિર્લજ્જતા.

મૂળ – સાંભળો શી મળી! પ્રિયે! આપણી સાંભળો શી મળી! પ્રિયે! (સુખ.)

IV

પ્રાતઃકાળ ત્યારે ઘરમાં આપણી,
ગોળ ફોડે ફોળી રતિ કરી. સાંભળો.
યુક્તિ ઉરે કુંતો સૌન્દર્ય લેઇ
મત મારંગ શિરે ચડી. સાંભળો.
શૌર્ય ચુરાવી મારા ચડ્યો તો સખી,
મારે નિશી સહેલે કીધો. સાંભળો.
ઓઢી લાગતે ફોડ દેખું નોડું,
ચોર મુંને તો રંગ લાગો સાંભળો.
મત કુંમર મત જોતો કુંયે,
વાત બાબું તેમાં રચ્યો પચ્યો. સાંભળો.
લોક તણા શંક તણી સાંભળું પડ્યું!
ઉત્તર આપું શું મારે, સાંભળો.

૧. એટલું તું મારું કહ્યું માન, તો વાલીડા! એટલું કર [illegible]
તેડે શિષ્યાની તને કુંભનો વિદાની પ્રસાદી [illegible]
તેડે શિષ્યાની તને કુંભનો વિદાની પ્રસાદી [illegible]

૧ મદનવરી તેડાની આંખમાં અંકુરોલ્લાસ વિના અપત
ગાવવાની શક્તિ દર્શાવે છે તેમ [illegible] તેમ કિંતુ મદનવરી
તેડાની આંખોમાં અંકુરોલ્લાસ વિના ગાવવાની અને સમાધિસ્થ
કરવાની શક્તિ દર્શાવે છે.

[illegible] અધિકરણના વિવાદ પ્રસંગે - તેના લાભને કહે
પૂછતું કે "રાજા શ્રીકૃષ્ણના વરઘોડામાં કાલ કૂદ્યા હતા અને
"તને તો મારવા પ્રત્યે લક્ષ્ય આવ્યા, મારે તેના સરાપર શીતિ
"લક્ષ્ય તો તું પ્રત્યે તેના પરણી આસક્તિ છોડી દે." [illegible]
પરંતુ ઉત્તર દીધો: "ભાઈ, [illegible] એવો
"સમારંભ [illegible] પ્રત્યક્ષ છતાં તું તે ખાતિમાં હતો ત્યાં જ કૂદ્યો
"તું તેમ હતું અને તેમ દ્વારા કહે તો ક્યારેક મારી સૂક્ષ્મ વિષે
આ આખ્યાયિકા ઉપરાંત આ કોડના વિષયે [illegible] સૂચિત
છે.

સહિયાંની સાથ ચલી ઉભી રહી રાધિકાએ હું
જોતી હુતે ત્યાં ત્યાં! ~~શિખે~~ સાંખો ૭
જોતો હુતે નહિતે મ્હેં જોઇ હુતે,
સાંખો મ્હારી હું મલી ત્યાં ત્યાં! ~~શિખે~~ સાંખો ૮
ગગાલિરનાનો મ્હેં ત્યાં જોઇ હુતેર ચેડુ,
જોયો વ્હેંયે ચેડુર તે હુતે! ~~શિખે~~ સાંખો ૯
સ્નેહ વિંગળ પોલી બારહું રાખલું
ઘર ગમું એ સાંભરે હુતે! ~~શિખે~~ સાંખો ૧૦

"જોતાં ક્રાંતિ નહિ રાખલી, પરિચય જોતો નહિ,
તારાંચકુ તોડયે પારખું કંઇક નગર. ૧૧
ઘોને દિવસે તે વધી સર્વ વણી સાકુર
ઉત્તર તે ઉત્તરમાં જોયું ઉરશું ઉર. ૧૨
ગાતાં મંગળ ગાર ત્યાં નારખાં સારે નેર,
ઝરપે નવલ એ રમતે ઉરતો ઉરશું મેલ. ૧૩
હુર નયને હુરમાં રમી તે દિવસે ઉત્તર
વેતો પ્રેમી હું સુખમાં રહ્યો વધતો સંગમ. ૧૪

[illegible]

૨૨. નવીન વિયોગ.

મૂળ - [illegible] સખિ, હું હવે જાઉં, [illegible] હું કેમ કરું?
અરે! આ મારા-આ મારા! - કહું નહિ [illegible] ?
[illegible] મળી [illegible] ચાલ્યો, [illegible] સહકારમાં મૂકીને!
[illegible] તે તો ખરે [illegible], [illegible] કહ્યાં તે [illegible] [illegible]
[illegible] પડ્યા રે મેલ, [illegible] શા [illegible] તેવા!
[illegible] કરવાને કહ્યાં રે [illegible] નિઃસ્નેહ [illegible]
[illegible] તિશે હું દૃષ્ટિ, [illegible] [illegible] સૃષ્ટિ
[illegible] રે કહ્યાં રે [illegible], [illegible] [illegible]
"[illegible] પ્રિય [illegible] [illegible]

મારું મન ઉંચા નિશ્ચિત, આજે! મારો વ્હાલો!
ગયું ગયું ગયું તું કુંકુંકુંક

૧. [illegible] ની [illegible] માટેની [illegible] ની [illegible] ઉપર [illegible] સૂચવાયાં છે: પદાર્થો તે કુદરતનું [illegible] જૂતની પાસે [illegible] ઉપર સૂચવ્યાં છે: અર્થાત્ હૃદયની પાસે [illegible] અને સંસ્કારોદ્વારા [illegible] છે. લોકોનાં નામ તેની વાણીના આરંભ પૂર્વે [illegible] કુદરતમાં છે. દરેક વાણીમાં માત્ર એકનો એક અર્થ અને અર્થનો સમાવેશ છે. કુદરતની વાણીમાં વાચ્યાર્થ અને વ્યંગ્યાર્થ જુદા જુદા હોવાનો અર્થ છે. કુદરતની વાણીમાં વાચ્યાર્થ અને વ્યંગ્યાર્થ જુદા જુદા છે. વાચ્યાર્થ એટલે દેખીતો અર્થ બોલનારની [illegible] [illegible] એવા બોલનારની વાણી વ્યક્તિને અનુકૂળ છે અને વ્યંગ્યાર્થમાં [illegible] ગર્ભિતાર્થ હૃદયને [illegible] તાગ મેળવવા સૂચના કરવા પ્રસંગાનુકૂળ ઉપયોગ કરવા સંસ્કારનું ઉદ્દીપન કરવાનો ધર્મ કરવો છે. કુદરતની ઠકારાની આ ઉપરાંત ધ્વનિતાર્થ [illegible] માલમ પડશે. ધ્વનિતાર્થ [illegible] વધુ ચર્ચા ગંધના પ્રસંગમાં અસંબદ્ધ [illegible] અને કુદરતની કૃતિઓનો તો કુદરત અસંબદ્ધ છે. [illegible] આ કારણે:

— ૧ વાચ્યાર્થ: ઘુવડ રોગ અને નડતર રૂપ જૂતને ઉપકારક છે અને [illegible]

૨. વ્યંગ્યાર્થ: સંસારના [illegible] પદાર્થો [illegible] અવિરતપણે [illegible] નિરસ છે.

૩. ધ્વનિતાર્થ [illegible] વાચ્યાર્થ અને વ્યંગ્યાર્થ [illegible] [illegible] સંસ્કૃતમાં વ્યંગ્યાર્થ [illegible] કહેવાય છે તે [illegible] છે, પરંતુ તે [illegible] હોવાથી [illegible] અને [illegible] તરીકે [illegible] "વ્યંગ્યાર્થ" [illegible] [illegible] અનુકૂળ [illegible] [illegible] છે.

[illegible] કોઈ [illegible], [illegible] [illegible]
[illegible] તિમિર [illegible]. ૨

[illegible], 'મારું, મારું' [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible], [illegible] સર્વ [illegible], [illegible] [illegible]
તિમિર [illegible]. ૩

[illegible] [illegible], [illegible] [illegible],
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible]. ૪

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible];
[illegible]. ૫

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible]

૧. * તેને સુંદરવાળી શક્તિ સ્થૂલ અને સાક્ષાત્કારી હોય તો 'સુગાનવાં' કરતાં 'ચાલ્યું અને ઉંચું' શું શું છે તેનાં સ્થૂલ ધોરણ સમજાય. 'સુગાનવાં' એને મળતો અર્થ કદાચ "Fastidious" લિખવાનો છે.

મુઠી ભરી ભાતાં પર વેરતા ઉદ્યોગ આગળ રે
તોય ચગડુંગાડું તેના હુકું છે આ મહાકાર,
રહ્યું કાર તેના- ૮

ગાર ચોરતું; ચોરો, ચોરો; મહુંડું એકુલ ઉડે રે,
ચોરે છે એકલ છે એનો શરીર રહું ફરતો
એકાંત ના ઉડે. ૯

ઉંચા ના ભાગે, ઉંચે ભગવાં મારાના શેષ ચાર્યે
ભગી ના મહા બને મુકી, ગાયક એક કુલ
સાક્ષીનું તેનો. ૧૦

મૂર તોડું આ તેમણ, ચેતો, ઉડશે એક ચરી મારે;
ઉંચે ઉંચ તે ઉંચ ઉંચ ઉડશે, સોને ચાંચ મારી મારી;
ઉંચ ગયા તો. ૧૧

શાનું વિચિત્ર શાનું ગાવાનું? તોય મારે ગાવાનું રે,
ગાવાના ચાર કોયલ! દૂર ઉડ તે તોય
એવા ગાવાના!" ૧૨

[illegible]

૪૪- ઉત્સવપ્રાયત્ન!

"[illegible] તે ભોળું, ભોળી સર્વ પ્રકૃતિ માં,
મળો સર્વ જન સ્વજન વિષે તે માટે [illegible] ૧
નયન ઉઘડું ધરો તે ભોળું, ભોળું નયનનું તેજ
મળે સરલ મસ્તિષ્કે-વાણીના પ્રેમથી, [illegible] ૨
મસ્તિષ્કમાં શુદ્ધિ-પ્રકાશ એ [illegible] ઉદાર ઉર્મિ વિકાસો
વિચારમાં રહિ-ઝિલ્લ [illegible] વિચારો. ૩
"[illegible] તે વિકાર તે વિચારે
ઉંચા માનવ [illegible] ધરે તે માનવ ધરતા મહ. ૪
સ્વજન મન [illegible] સૃષ્ટિની [illegible] સમુ સાર,
[illegible] તોષે [illegible] ૫

૧ પ્રથમ ચાર કડિયાનો રાગ.

'કૂરવરનીરે કુડિલ વોલે, પલમાં વોલે મોરાક'

પછીની કડિયો 'પંચમરાગના રાગના છે.

ઉપયોગ = ~~[illegible]~~ ચિંતન સમયે ~~[illegible]~~ સંગ: સ્વયં કિંતુ ઉપર સારે સાધક વારંવાર ~~[illegible]~~

~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~

વાંચે કુરે તે. ૨. પ્રતિમાના સ્તુતિનું સ્મરણ.

૩. મનન. ૪. પરમેષ્ઠી.

અનન્ત સૃષ્ટિ સંસારનું કુંડ સ્થાન નહીં પાસ,
અક્ષય દિવસે આવિયા તે અમને નિધિની માંહ્ય. ૬
દિવસે સુખ મચાવતાં તે ઘડી અમુજોગ અપાર,
રાત્રિ સમે તે શોચ જોગે દુઃખ મચાવ્યો ઘાર. ૭
અમનું સ્વપ્ન સમાં રાખો કાયમ સુખ ગાને અવસર
નમાવિયોગમાં અસરી મનો ઘરી અહંકાર અપાર. ૮
તેમાં દિવસે શૂરવીરો જાગી કુમર મસ્તાન
કર વાળીને ઊભી બંગમાં મારી મહાબીર રહ્યા. ૯
તે પાછળ રચનાનો રાખ ગોળ રાખીને કાર
રાત્રિ સમે સુરતો અનુભવે તે સ્વપ્ન મસ્તું મસ્તાન. ૧૦
ઓ સંસારી! ઓ શાસ્ત્ર! ઓ સંબંધી! પંડિત!
સુખ તમારું જાય એ સ્વપ્ન પાસ દિસે અસ્થાન! ૧૧
બોલી તમને અવાદિ બોલી નહિ આવી આંખ,
ઘરે તેમ અ[illegible] તોય આંસુ મારી પડ્યા અંગાંગ પર
ગણ્યા [illegible] તમારો તમારી વધી વિરહની પાસ,
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

"રતિ વર નૃપ કુંવરી કુંઅડ કાજે કુંઅરાં
જાણે રહ્યું શિરસાટે છે ચરિત્ર કુંઅરી;
નૃપવર, નૃપકુંવરે, નાગ પણિ વર્ણિ
કુંદિપુર પદ પાસે કુંઅર્યા જોઈ માંહી. ૧૭
જાણે રહ્યું ચલ ચોકુંઅ કુંઅર સરસ્ત તેમાં
ઉર શિશુ સકુ કુંઅ માંગવે સ્વપ્ન માંહે. ૧૮

"એ નૃપ પણિમાં કુંઅ કુંઅ ચાર સુંદર બાલા
મદ કુંઅરી તાં પણ ચારાં જાણે કુંઅ કુંઅ કુંઅરાં કુંઅ
કુંઅ-કુંઅ પાંચાળા શાખા મૃગાક્ષ તેમાં રાંચે, સિં
શૈંકર મધુર પણિ વણ્યાં કુંઅ શીલ તાં સોહે. ૨૭
એ સરુ બી ઉર સ્વપ્ન વાંચતાં વધુ વધુ મનસ્ય ધારાં
બોધ બોધ વધુ, કુંઅ કુંઅ સ્વપ્ન પણ કુંઅ ધારાં. ૨૮
નરિ કુંઅ પેરાસ્ટ કોણ, નરિ સ્વપ્ન તોડુ કે
સમ વાંચ્યું સ્વપ્ને નરિ ઉર શિશુ, નાગ કુંઅ
વવાંચ્યું, કુંઅ નવ શાસ્ત્રિ, કુંઅ કુંઅ પણ સંકુ, રૈ
મનકુંઅ, વાંચ કુંઅ કુંઅ; સ્વપ્ન નરિ મનકુંઅ

(9. [illegible]

(9.2.

~~Nor sun nor~~

The [illegible] through which that could happen

Have passed by [illegible] x x x x

"Nor sun nor ~~wind~~ moon nor wind nor rain

Can pierce its subterranean towers" – Shelley:

[illegible] ~~[illegible]~~ [illegible].

"પોતેજ સ્વપ્ન રચ્યું, સ્વપ્ન જૂઠું, સમજો છો;
સ્વપ્નેજ ચિત્ર બનાવ્યાં સહુ ચિત્રનો છો;
પ્યારેજ સ્વપ્ને રચિતું જૂઠું, તેમ સ્વપ્ને
નિજ પ્રાણ શીદ અસત્યે કુરતાં નહુ સમો?" -૨૧

સ્વપ્નિ નિજા સ્વપ્નોને ~~[illegible]~~ ચરે ચિત્ર મનાં તે સ્વપ્નસ્વપ્નાં;
ચિત્રસ્વપ્નિ સ્વપ્નોને ચરે કેવું? કાલાં સ્વપ્નાં;
ચિત્રસ્વપ્નિને સ્વપ્નનુ સ્વપ્નરી સ્વપ્નરી સ્વપ્નદેવ સ્વપ્ની,
મારી પ્રાણ જુઠી નહિ જુઠાનું તોલ જુઠાના રહસ્ય: ૨૧.

૨૫. અનુશોચ.

૧૫ — "ગયું વાસરું, રજનિ આવીને
ઉભય શોક કુંડલ ઓચ્છે!
પ્રિયપ્રિયે આવી ન પાછરે
અરે દુઃખના વહ્યાં - ગયું. ૧
રજનિ મારે આવિરે
ઉદય નહિ આવિ શશી;
કુમુદ હોચ્યો રે

૧૭૮

---

૧. [illegible] "પાછળ રહી ગયેલ" : [illegible] 'અનુસંધાન' નો સાક્ષરતા અર્થ 'પ્રમાણમાં' [illegible] 'પ્રમાણમાં' છે. 'પ્રમાણમાં' એટલે 'પાછળ રહી ગયું'; અને આ શબ્દોનો અવયવાર્થ [illegible] અર્થ છે.

૨. [illegible]. ૩. [illegible]

[illegible] તને [illegible] -[illegible]. ૨
[illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible]!
[illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]!!"

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible],
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]-[illegible]-
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].

૨૬. [illegible]

"[illegible] [illegible] [illegible] [illegible],
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible],
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

૨. [illegible]: [illegible] કહે છે - [illegible]

સારો પ્રકાર [illegible] છે અને ક્ષુદ્રકોષોનો સારો અંગાર સર્વદેશોમાં અપ્રતિહત છે, અર્થાત્ હે જૂન! ત્યારે પણ તેમ હો.

[illegible]: [illegible] સ્વચ્છન્દ અને ઉદ્દંડ્યાની શક્તિઓનો લક્ષિત્રીત લક્ષી પ્રકાર [illegible] સર્વદેશોમાં અપ્રતિહત હોય છે.

૧. [illegible] અને શક્તિ [illegible] સંકુચિત [illegible] સંકુચિત [illegible] પ્રકારનો [illegible] નહીંના [illegible] કહેવાતા [illegible] છે.

મારા પ્રભુ અને સંસાર હુલો નહિ તોય તેર કલકારે. ૧ ટેક

વનમાં બેસી કોકિલ માય
ક્યાં બોલાવી વહી બાય,
પડી વધી વનમાં ચલાં બાય
ઓલું ઝરણું કુલિ ગાય,
ઋતુસરણી મોરપુંછ માય:
તમ બન્ધુર વહી લાર
વહી બળી મુજ એકાળ,
વન મધ્ય મારણી ઝંકારે;

પણ તિમિરોદરમાં સર્વ ધાય છે, કોય હુલોવ, નહીં દેખે,
વહી બળી તોય ઉર-ઘાઉ! અરે મુજ ઘાઉ! અસહ્ય ઉંડે!
વહી બળી હું તિમિરની મોહીં ઉદધિ છે બાંહી તેની સાંભેરી,
સમદૃષ્ટિ રહે દિન નિશામાં ક્યાં વહી રહે રતિ ઘેરો! ૩

દિન અને અરે દિનનાથ!
શું કુમતે અસ્તાર
ક્યાં ધામ તે ઉર-ઘાર?
અરુણિમા! [illegible]
નિજ [illegible]

પણ વિરહે સંગમસ્થાને
મુજ વ્યૂહગતિના ધારે,
ઉર-ઉર્મિ સુરત સ્થાને,
કો રહે ન પામી પાર,

એ સત્ય ગગનવાટેના દૂરતના સંગ પરિચિત કોને? ૨

વસ્તુ કુશિ આવો મારા!
નૌર પરાક્ષ ને સુકાન!

સુકાન તારા રહી એક ઉરે પ્રિયતમ ગાઢ હું જાણું. ૨

મરણ વિના એ સ્થાન,
મરણ વાર પડ્યું પાર,
મરણ કરી મરણ
સૂર્ય સૂર્યશશિ તાર,
મરણ શોધવા કાજ
મૃત્યુ વાસ્તુ કે પાતાલ,
મરણ શૌર્ય કે નાદ,
મરણ શાંત ઉદાર પાસ,
મરણ ગમે તે કાજ

૨૦૮

ઉર સુરત નિરંતર તોર મયી રહું રાત, રાત મયી રહો,
ઉર ઉદધિ તણે અવકાશ જ્યિં ઉર તે જી રહો.

[illegible] શિષ્ય [illegible] સંકર [illegible] બાળો;
[illegible] [illegible] ઉપાય [illegible] સોની ઉપાય છોળ બાળો;
[illegible] [illegible] ઉપાય [illegible] આર લીલો;
વિરહ-મધુ [illegible] વનોમે પુષ્પનો મધ્ય મીલ્યો.
• [illegible] લીલો દેશો તે મકરંદ [illegible]
[illegible] તે [illegible] વિરહે [illegible] [illegible] ૮.

૨૭. શાંતિ સ્વીકાર.

"સખિ! ઉર વિરહે અવાર કુંડ [illegible]
અહુ મળી રહું મનમાં કુમાર સાંભળ! - [illegible] ૧
ઉર સંગતિમાં [illegible] કરે
રહું, આર રહું [illegible] તે - [illegible] ૨
રહો રહો અમિરહ્યું ઉર સાર
નિરખો સહી તે તે રહું આર - [illegible]
[illegible] સહી મારો સંસાર,
મન મારું [illegible] વિરહ [illegible]

તેમાં સ્વજન વિશે હું મને
તેવા સમે ~~[illegible]~~ મારૂં હસે. ~~[illegible]~~ ૬
રોઉં રોઉં એમ ઘડી ઘડી યાદ,
મનમાં મારા મનમોહન. - ~~[illegible]~~ ૭
હસે ખાડુ ને રોઉં હું,
ઉદાસીન બની બેઠો નહું ! ~~[illegible]~~ ૭
મારે મન સઉ કોઈ મારાં,
નારાયણ મળ્યો બધાં સારાં. ~~[illegible]~~ ૮
કોઈ સગાવ્હાલું મારૂં નથી,
સગાંઓ સાચવ્યા જુઠા તે. ~~[illegible]~~ ૯
પણ મારા વિરહ નહિ સહેવાય,
સાહું સાહું ~~[illegible]~~ નાથ મળાય. ~~[illegible]~~ ૧૦
કોઈ મારી વ્હાલી કુળ બાર
એવી એવી રાડ પાડે. ૧૧
હું મારી એ સાદે વિચાર,
ત્યાં બાર રોઉં ઝાળ રોયાં. ૧૧

૧૮૮

[illegible]
[illegible] ગાળવાં [illegible] મન, ૧૩
તે કરતું ગયું છું [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ૧૪

"મારા નેત્ર! [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ૧૫

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ૧૬
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ૧૭
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ૧૮

[illegible] ૧૯
[illegible] ૨૦
[illegible] ૨૧

૪૨૮. પ્રતિધ્વનિ.

"હું એ એકલી! છૂટી જેલની કોટડીમાં હું એમાં કોકોને કુવે?
(કુંજ)
કુંજી તુંને ગઈ, શક્તિ રૂપે વસી;
વાસા, એમ વિશ્વ મંદિર વસ્યો! કુંજ. ૧.
આખી રાત રમી અસુખી ને સુખી
મેઘ! ગઈ વાસા પર વરી તું! કુંજ. ૨
આવી કુંજાંગ રૂપ? રૂપી કુંજાંગ બની?
ધન! એકલો રહ્યો વહી શાકુંજે? કુંજ. ૩
ગાળ ગાળ, રસ! વર્ષી વર્ષી મધુ!
રૂપ ધરતી પરે, ઉકુંજારને. કુંજ. ૪
વિશ્વ અનંત આ, એમાં શો ધારાકુંજ?
સંતાકુંકુડીના દિન વહી ગયા! કુંજ. ૫
કુંજે વિશ્વ વિશે, કુંજે વિશ્વ વિશે
જીવે એ વિના સાંકુંજ શો રહે!

બાઈની શોકક્રિયાને અંગે ~~પ્રતિક્રિયા~~ તેના કુટુંબનાં સ્ત્રીઓની ~~ક્રિયા~~ બાઈ જ્યાં સુધી ~~[illegible]~~ ઉપર રહેવી જોઈએ.

૧ બાઈની ક્રિયા બાઈ જ્યાં સુધી સ્થળે શરીર રૂપે ઉભી રહે ને ~~ક્રિયા~~ ક્રિયા કુટુંબની શોકસીમાની અનુકૂળતાએ બોલાવી બોલવી હોય તેવો આ કાંડમાં કુટુંબનું પોતાની વાસનાનો પ્રતિક્રિયા શરૂ છે. મૃત્યુ પછી જ્યાં તેના શૌચિક્રિયા માટે સંબંધ રહે ~~[illegible]~~ તેવિષે આ કાંડમાં પ્રકાશ છે.

હું તારી રસાળ હું ઘણી,
આવ્યા રમવે કાજે વહી જોઈએ. કું.૬
મારા પ્રિયતણી, કુળ કુળ્યું શું,
નારાયણ વસજો સમીપે હું ઘરમાં. કું.૭
વાળી કાજે ત્યાં બધા, રૂવે મધવાની આશ
ત્યારી મારી વિનુતણા આ ઉરમાં. કું.૮
હું પુષ્પના બાગ! પુષ્પકુમારી આજ
શોભાગર હું તો ઉંચે આવજો; કું.૯
આખો મારી છે મૂંઝ, ઝાલ સંતોષું તેમ,
સાલે વિરહ તો આજ મારી સાથ હું. કું.૧૦
કુંકાં કુંકાં કુમી, વાડી રહિતો મારી
બહો ચેન, અધીન ચેને આવજો. કું.૧૧
કુંજ કુંજાય તો, ઉંચું કુંજ! હું જો,
તોડે પવન ઝપાટો તો પુષ્પ ખરી! કું.૧૨
રૂપવા બાવા સહ વિરહાગની વિનુ!

ગર્વ રાખે, ગલાવે સર્વ કહું એ. કુંચે-૧૩

હુદાં આપણા તોડે તોગાં, સાસું ને સોદા;
તોડે કોણ સોગ સાસરા રાખે તો? કુંચે-૧૪

વિધિ તે શું કરે? વિરહ એકુ ગણે
સ્નેહી વૈરાગ્ય જાણી નિજ ઉરને. કુંચે-૧૫

ગમે તાં હું રહી, આવી હુદી ન જાણી
સિંહ! સરળા! આવી પણ તારી! કુંચે-૧૬

સૂની દૃષ્ટિ ન તોડે હુદ મંદાર તોડે
પક્ષ તરણું સાંભળ્યાં, નહુ જાણું. કુંચે-૧૭

૪૮. પ્રતિબિંબ દર્શન.

પ્રતિપાલિત પતિ ગણી, ગણી સિંધર શિરનાર
દેવ પર્વતમાં, [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]:-

મૂળ- "સંત વણે ઉિરણે બપમાં પડી મેલું હૃદય સરિવાડું
"નારયું પણ રસમાં રસવાદિનોંડેડું પણ મન માન્યું
"એ રસવાદિનો કયાં હું ગયા?
"ક્યાં મમાસ્ત્ર ચિમાં હું મળ્યા?
"શુભ ગંગસમોવા શું થઇ?
"ઉિર ગણી રાશિ-વિમલ, વિલયસીજી! સ્વપ્ન સમી વંગ,પલ"
"કેવ સમાર અદ્દરિ મૂળિ વણે જીવ છેડું આમ્રદ?"
સંત. ૨

૪૦. સ્વપ્નમાધુરી.

મૂળ વણ બાકી વણે ઘેળાં નગર પ્રકારે
ચેતન મુખોપંડળ ઘેરે સ્વપ્નમાન સ્વપ્ન બળી; ૧
નિરખી દૂર દમણવણે રાતિ મારવાની તો
(બાકી-પડપાકી) રાતિ ૦ કરતું દોર મૂળ-તેમ. ૧
તેનું એ રાતિ સ્વપ્નને મણોપંડળ પણકારે;
મારવાને મનમાં તો દૂરે સ્વપ્નવણે જીવ માર્યું. ૩

૧૮૮

મન વાલુંરે વેંચું નહીં મારું
મારો નટકુંવર કમાંથી લાવું.
સખી મંડળી! જગ સૂનું છે! સ્વપ્ન બધું આવું!
"વ્હાલા વિના તે જગમાં શું સાચું? જગ. ૧
"રૂડી વ્હાલી છબી મારે હૃદયે રાખી.
"વ્હાલી ~~અવલા~~ તે કોની શાળ સાખી? જગ.
"ઉઠ મન વહી! તારો પ્રેમી
"ઘેરી બોલે મધુર સ્વરે પ્રેમે. જગ.૩
"ઉઠ મન વહી! ઉર પરઠાવે
"રસરેલા કંઠે મન વ્હાલાવે. જગ.
"ઉઠ મન વહી! ઉર સ્પર્શી ઘડી
"ઘડી મારા મુખે નિત કુંકુમ કડી. જગ.૫
"ઉઠ મારી! શરીરકર દૂરનાં
"વ્હાલો, મદન બાણો મધુ મટિનાં. જગ.
"એવી વ્હાલાને છોડી જગ ભુલાવે!
"કોણ સાર અહીં પરસેવાવે!" જગ.૭

200

૧. [illegible] — [illegible] રાગ

૨. વસન્ત

૩. 'પરિસ્પંદ' : "પરિતઃ" એટલે ચારેકોર કંપે તે પરિસ્પંદ ; પ્રિયા[illegible]રૂપ વલ્લીનું [illegible] પંચભૂતનાં લીન થઈ જાય — પંચભૂતના જગતમાં [illegible] થઈ જઈ થઈ જાય ; એ વલ્લીવિનાના જગતમાં ચારેકોર ઉત્પન્ન થયેલા શરીરોને ચોપાસથી પરિસ્પંદ કરે — વલ્લીનો [illegible] કેવાં ચારેપાસથી શોધે પરિસ્પંદ કરુણાય.

" [illegible] રસ્તે ગયા,
" [illegible] ઉંચે [illegible] ચાલે.
" [illegible] નહિ [illegible],
" [illegible] ઘરને [illegible] ચાલે.
" [illegible] રસ્તા-સરે ડુળી
" [illegible] ? - [illegible] ૧૦

૫૧. અન્યોક્તિ; સ્વપ્નયોગ.

૫૧

[illegible] સ્વપ્નયોગમાં [illegible]
[illegible] ૧
[illegible] ?
[illegible] ?
[illegible] ૩

૧. રસનો અર્થ મહત્વ મહત્વ શોધવું છે અને તેમાં રસનાદ્વારા સંકેતો મેળવવા
આ તેમાં સમાવાઈ જાય
જાય છે. આમ તેમાં બાકી મહત્વ પ્રસંગો આ શોધ તેના ઉપયોગ અર્થમાં
મુકાયો છે.

સમાપ્તિ —

૨" તોલ લોલ સમ સાલ ગાલ ~~સ્તોત્ર~~ પ્રેમી તમે જ વહાલે
ઓલા રૂડા રાંજલિયા જોડી કુડીને, કોકલ કમાંગલાં રે
ઉંચે સોટે ઝમાવરાંગ રાવ રાવ રાવ રાખમાંરે,
તેવા રાખે નીરે ઝાળા મોર! કુડીને. ૨

દૂલ્યો દૂલ્યો રાંજલિયો રાડુલા વલાવ સમારમાંરે
કુંવો તોર તમે વિના સાન કુડીને. ૩

કાળા કાળા મેઘી બડાવેક કિરલા રાંશી લેખાનાંરે
મારે ઝાંખ, વલેખા બહુલાર, કુડીને. ૪

મેઘી વિમિર વલાં પડ્યો ઓંડા ગાલ્યાં રમ વલાંરે
કુણે કાળ, રમે નરેખાવ! કુ કુડીને. ૫

બાળાં બાળી રોંસે મારી બાર કરે ઝાર રમ વલાંરે
રમ રાંશિ વલા રમાવાંરાં. કુ કુડીને. ૬

ગરમર ગરમર વરસે મેઘ નાંખે રમ મરુપે
ઝેમ રાંખી રહ્યાં વરડાન. કુ કુડીને. ૭

રાંશી રેખાળા કુંવાળા બાર વરીના વરંગમાંરે
ઓલ્યા વરાંગ બાળા [illegible] કુડીને. ૮

૧ મહારાણા કુંભા, સાંગાનિયાની સાથ મૂંઝાઈને કોયલ ક્યાં ગયેલ છે એવો કુંભ ~~[illegible]~~ વાયુ પ્રિયાનેક ગાવાના એક ગીતને ગાતાં કહે છે

~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ : હે કોયલ! તને તો કેવળ નાદ જ પ્રિય નથી. તારું ગાન અનુભવે છે: આ સાંભળો, આ સાંભળો, ઇત્યાદિ તમારા પરિચિતજન કુંભ આજ ક્યાં નિર્મોહિ રહ્યાં છો? આ માત્ર અલબોલિ છે.

~~[illegible]~~ : હે સખિ! તમારા ~~[illegible]~~ (સાંભળવિરૂપ) સંભળાવે છે તે તમારા પતિ, તમારી ~~[illegible]~~ સાહેલી, બોલતો કુંભ આજ ક્યાં નિર્મોહિ રહ્યાં છો?

કેડ લટકતાં કેડ કટક, પગપોલાં ઉપર મારે
જેસી ચેન ચેન સરી બાર, કુકાંગ
તેમ ગાળ ઘણાં ગમઉર તેમાં ગાળ ગમ વલંદે
એક લખસેખળી ઘાટડાં! કુકાંગ. ૧૦

(ઘણા ખાંગે ગાંગા પક્ષ્યાપક્ષ્યો ગમ ગુણવાળે
લીસો લપસડો તિતિમાં ઘાટ! કુકાંગ. ૧૧

ઉંચી નીચી ઘણી વાંચિમાં ઉપર ગાળ ગમ ગરીરે
બેસાં બેસાં ઘણી ઘૂરી બાર, કુકાંગ. ૧૨

તેમ તિતિર વાંગળી માંગ ઉપર ગાળ ગમ વલંદે
લોકું લોકું ગાળે સરી બાર! કુકાંગ. ૧૩

પછે તિતિર-સરે પ્રતિ બિંબ રેખા ગાળ ઘણી રે
નાની નાની ઝરવી એ ગમ ચિત્ર. કુકાંગ. ૧૪

કોપે પોતે કુકુમરાગ ગાળ તેણું ગાઢ ગાળ ચિત્રમાં રે
રૂડું રૂડું કોમળ ગમગાળ. કુ. કુકાંગ. ૧૫

ઘણા ઘણે ઘણે ઘણાબાર તે સમાંહી પાંખમાં રે
ભાગો તે ગાળ સરોવરની પાળ. કુકાંગ. ૧૬

રૂડું ગાંગલે ગમ કુકું તેવાં બંને સરીરે

[illegible]

[illegible] મારો તે કુમાર, કુમારે ૧૯
વાગે વૃક્ષોના મહોલ્લા કુળ કાળમારે
ઉંચું કુળ [illegible] તે રહી બાલ-કુમારે ૨૦
~~ઉંચું ઉંચું ઉંચું [illegible]~~
રમતે રાખી છે રાખીમાંય, રાખવિયો અપાંગ છે
ઉપરો ઉપરો કુળે તે કુમાર-કુમારે ૨૧
કુવા કુંડમાં રહી! રમ-વાર્યા આવે રાખવિયમાં
કુંવરીમાંકુડીયે ન દેખાય-કુમારી ૨૨
તેણ વારા રહું દેખાય અલ્લે ઉંચું આમારે
વારો બોલાવ્યા, ન ગોરાય! કુમાર રહી
તેણું ગાળ વધારું કુલ્યાં ઉંચું ઉંચાલ્યારે
વધો દેખાવ્યા, ન અવાય!" કુમારે ૨૩

~~[illegible]~~
[illegible] ક્યાં ગયો? [illegible] રહી ક્યાં [illegible]? ૨૩
તે [illegible] ઉંચું [illegible] [illegible] [illegible] -
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ૨૪
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] -

૫૨. ઝાડણ.

૧ "મૂરખ મુજ દેખાડું, તોયે ન મને અચિન્ત્યો પાડું રે
ક્યાંથી પડું તે જાગવા મળે, પડું પ્રેમ ભાવે રે. મૂ. ૧
પડું નહિ મનથી, નહિ આડાશે, અંતર ભાંગું પાડું રે
રસ-કુપાસ સ્વ સુખાગ કુમનસ ઉપરનું તોડું રે. મૂ. ૨
ગુપ્ત પવનના અંતર ભેદ રસમાં ભળ પરદાં રે
જાગતા સોયન તણા વિષયવિકાર દૂર-અશ્રુ ચડું આડું રે. મૂ. ૩
સહુ આ આવું આવું રહું તે ચિત્ત સ્થિરે ને રાતે રે
સાક્ષિ સમક્ષ નહીં રસ સ્વરૂપ નિરખિ નિર્ધાર કરે. મૂ. ૪
દૃષ્ટ દેખા પરિચિત જનના રસ્યોગ નીરખ રસિયાને રે
ઘટ ઘટ માંહિ નવ નવ જાવે તો રસિયું મનાવાને રે.
મનરસિયું રસિયું મનાવે! મૂ. ૫
નવ નવ રસ નવ અંતર પુરપૂરે તો નરસિંહ મનાવે રે
સનનરસ નવ નવ રસ અંતર અંતર પડું મનાવે,
મન મોરલો મોહન મનાવે. મૂ. ૬

૧.

કડી ૪૧ માંના પ્રશ્નનો આ કડીમાં પ્રત્યુત્તર છે

વાસ્તવિક

[illegible]: પૃથ્વીપરના કિરણરૂપ જેવા સુખના પદાર્થ અહર્નિશ પવનાદિ સંયોગોના સંયોગ પામે છે. તે સંયોગ કેવો? અગ્નિનો, ગુપ્ત, રત્નજડેલો, દિવ્ય દિવ્યનો નવો નવો દેખાવ — અદ્ભુત દરેક પળે નવું નવું દેખાઈ રહે છે માટે, અદ્ભુત પદાર્થ તે કેરના ~~[illegible]~~ કેવાને લગાર.

સંગતિ:

[illegible]: સુખના રસિક અભિલાષરૂપ આરોપણની અહર્નિશ સૃષ્ટિમાંથી સંપૂર્તિ પામે છે — જેમ પ્રતિધ્વનિરૂપ સંપૂર્તિથી દૃષ્ટિસૃષ્ટિનો અભિલાષ પરમાનું પૂર્ણ ~~[illegible]~~ દેવા પામતો.

અહર્નિશ સૃષ્ટિમાંથી આમ અક્ષર કેમ?

~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ પ્રત્યેક્ષિદૃષ્ટાનની સ્ફુરણા, દર્શનાકાંક્ષાનો ઉદય, અને કુવિત્વના તરંગ, — એ વિષય ~~[illegible]~~ આ કડીમાં ઉચ્ચરિત છે, અર્થાત્ એ વિષયે પણ આ કુટેના લક્ષ્યોથી દૂર રહે એમ છે. ~~[illegible]~~

~~આમ અક્ષર કેમ કુવિત્વતરંગાદિ અહર્નિશના સ્ફુરણો ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~

સહજ સ્વભાવિક અક્ષર પ્રીત પડી પ્રિય-મોહનજી નવ માનજે,
સહજ મોહન પડી પ્રીત પડી પ્રિય મોહનજી નવ માનજે, ધ્રુ
સહજ સ્વરૂપ પડી પ્રીત પડી પ્રિય-મોહનજી નવ માનજે,
સહજ ઘુલી મોહન સાથ પ્રિયુ-પુષ્પનો નવ મોહનજી સમજે
સહજ પ્રિયુ કુંજ મહી રહ નિત નવ મોહનજી ચલું ગાનજે
સહજ પ્રિયુ કુંજ પડી મધુ મોહિ જાણ્યુ રંગ રાગ રાનજે, ધ્રુ
સહજ પુષ્પ તે ગહી સોહ કહે નવ મોહન મોહન મોહનજે
સહજ અક્ષરી પ્રિયા સ્વરૂપ પ્રિયમય સ્વૈ તેવ જાનજે ધ્રુ

૧ નિશાયુક્ત જાગે જાગ રસ આતુર મન ઉર ધર
તેને વધૂ અનુરાગિને દૃષ્ટિ પડતાં નિશિરાજ નાં ફૂં. ૧૧
જાગતો રસ આતુર કે ધરો ના અનુરાગના ભાગે,
સ્વાંગાયક ઉત્તમ્યો તેમના, કુલા નિત્ય પડાગે! ૧૨
મહાકુશિની કુશિના પેઠે જગ આગોના પડતી,
પંચપ્રાણ રસ ઘલી, ઘેરી-ઉરમાં સંચરી, ૧૩
જડચેતનમાં અમૃત કુંડ કુંડ રસ ચિકુરો ભરી, —
તે રસદૃષ્ટિ અનુભવમાં અંતર ઘોષ કરતી. ૧૪

૫૩. દૃષ્ટિ

૧ વિશિષ્ટ કોટિના કવિઓ આ પ્રકારની લાગણીઓમાં સૃષ્ટિનું વર્ણન કરે છે

૧ રસ એટલે જળ, અને રસદ એટલે મધ. રસ એટલે 'કાવ્ય' રસાત્મકં વાક્યં' તે પ્રમાણે સિદ્ધ રસ અને રસદ એટલે કવિ અથવા કવિના હૃદયમાં રસ ભરનાર સૃષ્ટિલીલા.

કાંઠામાં ~~[illegible]~~ કંઈ છે.

૧. ~~[illegible]~~ કોઈ મહાકવિની કવિતા હૃદયસ્પર્શ કરતી છે.

૨. હૃદયસ્પર્શ કોઈ કવિનું જ હૃદય ~~[illegible]~~ ગણી તેની કવિત્વશક્તિ ઉપરોક્ત સૃષ્ટિલીલામાં રહેલો રસ તે હૃદયસ્પર્શ કરતો છે

રસરસ [illegible] પંથે [illegible] ગાન પકડ્યો છે!
રાંગ રાંગ રાંગે કરીને ગાન ઉંચને વધારી! રસ.
રસરસ ઘન ઉરેખે ઉનરી ઉનરી કુંકિના
ગાયો પડ્યું છું ત્યાં [illegible] ધરતી ધરતા - રસ. ૨
નિરખ્યું ઘેલું રોયું ગાન સંસ્કૃતિ કુંકિયાને
વધુ રાગ રસરસ-પ્યાર સ્વરૂપનાં ગાયાને. રસ. ૩
[illegible] જોતા [illegible] ગૃહ ધરણી નમાવે
કુંકા, કુંકા, ઉરે કુંકા તુંને કુંકવું રાગિ-માંયે - રસ. ૪
પડું પડું પડું ઉંચ રાગ ઉરધ સૂરે ધરતી ઉરે
રસરસ ધરતી ધરતી ગેલી જોઉં વધુ ધરી મૂરે. રસ. ૫
ઝરી ઝરી ઘનવારી ડેરી [illegible] કુંકિ વહી
કુંકાર છાયો ગગન રોયું ગાગરિ ધરવી. રસ. ૬
કુંકિ રહ્યો રહતી ઉરે રાગી શોધી ઘેલાને
નિરાશિ [illegible] ધારે ધારે, કુંકું પડું વધી પડાને. રસ. ૭
રડ રડ પડ્યો વાયુ [illegible] ઓલું
રડ રડ વધી રોયી પડું [illegible] રહ્યું. રસ. ૮

કુસુમ [illegible] કુંકોળીવાળી કહું વાત,
ઉમટ્યું ઉમટ્યું પ્રેમ ન સમાતું ઘટમાંહ ઝૂલાવે. રસ. ૮
કુંકોળીસરનું વદેખાડું તોય પ્રેમ ન નીચે આવી
રસ્તુરસનું પ્રેમ ચોપટ્ટ કુંકુ ઉલટે ન લાવી. રસ. ૧૦
ગાગરા સાગર ઉંચકું તોય ગતિ મારી
પરખશે પ્રમાણ ન વાત છાનિ નીકળી. રસ. ૧૧
રસરસ રસ કુંકોળ કીધું ગગન ગાન મેં તો
ઘડુંરોપ તોય રસમાં ગળ્યું ન ગયો! રસ. ૧૨
રસરસરસ ઉરમાં ન તો વહ્યું પ્રેમ
રસ ચેપ મારું સૃષ્ટિમાં, તો રસ ન કરે મેમ. રસ. ૧૩
મુખ પ્રમાણ સોનવિણ સકુલ ગગન ઉરે
[illegible] રસ્તો ચાલ્યો કુંકી કુંકી ખુલ. રસ. ૧૪
રસ સમાર કુંકું ત્યાં કુંકુ કુંકુ કુંકુ
કુંકુ કુંકુ કુંકી વાળી ખુલ્યા ગગન ગયો. રસ. ૧૫
નાચું તરંગે પાંખે ઉડું વાયું વાયું
સ્વરૂપ જીવી મુકું ત્યાં રહે વણિક ગાઉ. રસ. ૧૬
પૂર્વાંગિને વાંગિને રસ્તારાય માગે

રસ્તે [illegible] ચમકું જાગ્યા કરો. રસ. ૧૭
દૂર પડ્યા છો? સાગરની સમરની સાથે વારો
આજ કેમ અકુલાતો હું, રસિકે! આજ ખાલી?
અકુલાતો તો અકુલાતો હું રસનું ઘટ હું ઘટાને!
રસિકે સૃષ્ટિ મધ્ય ઉભો, રસ મધ્ય ગીત ગાને! ૧૮
ગાજે! ગાજે! દુઃખ-વંટોળ હું દૂર વાતું,
વાતું એ વગાડ, વાગે દૂર દૂર હું ગાતું. રસ. ૧૦
કૃષ્ણિત રાગ ગાજે આજ, જગત કુટુંબ શૂળે
શૂળે શૂળે જોડ પાસે દર્દ દૂર શૂળે. રસ. ૧૧
તોડ ઉર-વર્ગ તેજ, કૂડ ઉર પોકાર,
ચાલ ચાલ હું રહોરાજ કોડ હું ઝોકાર. રસ. ૧૨
વર્ષે, વર્ષે રસિકે! વર્ષે, વર્ષે રૂપાળા,
વ્રજ વ્રજ પડે, જોજે, તુજ રાજપદ વાળે કાળા! રસ. ૧૩

દૃષ્ટિનાથ રસી ચેતનાના સંકલનાંગાં ધર્યાં!
ઉર-પોકારોમાં સ્થિતિનાથ ઉલ્લાસિત ઉભરાયા!
રસસંસારચિત્રે તરવારી સત્યની [illegible] રસમાં વાળી
તેનો પૂંઠે ઘોડું ઉલ્લેખ કર્યો "ચિત્રે! ચિત્રે! ક્યાં [illegible]!" ૧૪

૫૪. સંસાર સ્નેહસંસારનું દર્શન.

સુર "ક્યાં જાવું કરવે સખીને, મન! મોહનજી વિચારી! ટેક.

દુઃખ ઊભિ ઊભી કુદરતાંના,
ઉરશાંત વધુ કુંકરાંના,
દિશ ઘાર મેઘ રૂપાંના
નિરાધારી, સખી. ૧

મન સાગર પ્રેમ ઉછળતો
રતિનાવે ત્યાં હું તરતો
ગુણ ગુણ ગુણ્યા સરતો
પ્રિયે! વિચારી. સખી. ૨

વન ઉપર, નીચે પાણી,
નૌકા નાવ રતિની ચાલી,
ત્યાં જોઉં ઉરથી ઉર જાગી
દશા વિસારી, સખી. ૩

વહી જાત ક્રોધ ને શોક,
હૃદયે ઉર ઉદધર શૂકે,
રતિ ફાગુની આનન્દ ફુકે
આનકૃતિ ધારી. સખી. ૪

~~ઉ સબદ વસન્તે~~
નવ સત્યોનનું ધાવું
ઘન છિદ્રોનું ન રોવું
ત્યાં વિશાળ મારું જાગવું
પરસ્પર સાથે. સખી. ૫

ઉ સબદ વસન્તે ફૂલ
સુખ-દુઃખ અનુભવ ~~ફૂલ~~ ભૂલી
રસ પવને ફેલતો મૂલ!
ભુલ ઉ શાખ! સખી. ૬

ઉ ભુલે મલે તો, વ્હાલ!
મુને મલે મુકે ઉ વિચાર:-
પણ પ્રકાર નથી ઉ વ્હાલ
[illegible] સખી. ૭

નહીં લાગત કોઈ ને સુખે,
દુઃખ ઉર ઉપર ઝુકે,
રતિ ખુલી ગાનવ દુઃખે
અનુભૂતિ ધારી. સ્થરી. ૪

~~ગુરુ સબદ વસન્તે~~
નમ અમૃતનું ધારું
ઘન ચિદ્ઘટ્ટીને રેડાયું
ત્યાં ચિદાકાશ તેનું ગાજ્યું
પરસ્પર સાધે. સ્થરી. ૫

ગુરુ સબદ વસન્તે દુઃખ
સુખ-દુઃખ અનુભૂત ભૂલી
રસ પવને રેતો ઝુલે!
ભુલો છું શાખ? સ્થરી. ૬

હું ભુલે મલે તો, વ્હાલા!
મુને મલે મુકે હું વિચાર:-
પણ પ્રકાર નથી હું વ્હાલી
મને ઉપાય. સ્થરી. ૭

તુ સ્વપ્નમાં નથી કુંજ ફરતો,
નથી દૂર કુંજર ચળી નાથી,
તુ પાંજરાનું નથી ઘાડતો
રુંધી શ્વાસ રમતી

સુખ દુઃખ તુ ભાવણા શોતો
તુ મારાં નથી રહ્યો તો,
મન મારું વિરહ ગાતો
રોઝ રોઝ મરી

નહીંતો રમતી મારાં ત્યારે
ભક્તિ કરતાં રમતી.

દુઃખવિવિધમાં ધૈર્યગુણે કરી ઘડાઈ રહે ક્રિયા આપ,
શિષ્ટસ્વરૂપ ~~[illegible]~~ નાંખે ~~[illegible]~~ સ્વરૂપમાં અવલ નાંખે,
~~તે [illegible] સ્વરૂપ [illegible] કેવું તેમ વિવિધમાં નાંખે~~

~~[illegible]~~
~~તે [illegible]~~
તે [illegible] ગુણાવેશમાં કંઈ પાસ હિંસા [illegible]
સ્વાસ્થિતી સ્વરૂપે સ્વરૂપે મુકે ~~[illegible]~~ નાંખે !
" [illegible] શીલ, ~~[illegible]~~ કરે કરે ?

૫૫. સ્વાસ્થિતિ. ~~[illegible]~~

૫૬. વીનવણી.

૧ "મેઘ! હું તો ચાલ અહીં, રાવળની મારી પાસ,
અંધકારની મોહ્યા આજ, નિશુ બનવો અવકાશ. મેઘ. ૧
ઉંઘતી મેળી ઘરા આ ~~[illegible]~~ સાથી રહ્યાં,
એક તો હું મારી ઉદાસી-ઉંઘતી એ ગાઢ! મેઘ. ૨
ગાજ તો વાદિ નિધિ ખૂણે પડયો કો પાસ,
મેઘ મુને, અમદૂં ઉરે, વરષ એ પ્રવાસ. મેઘ. ૩
ગાજ મુજ ઉંચારતો નિજ ઉરને ઉંડાણ,
કુંપતો કામાતી વધુ અડુતો અડુકાવ. મેઘ. ૪
કાજ એલ કામીના ~~[illegible]~~ વાર,
ગાજ તો મુજ સાથ રહ્યાં ઉર મુજ અકુલાય. મેઘ. ૫
પૂર્વ એ ~~[illegible]~~ આકાશ પુત્રી આજ
ગોરી કાજ કાજ વલ્લું! મારું વાલું માગ. મેઘ. ૬
વલ્લભ મુજ નિ~~[illegible]~~વાડી, વલી સહકાર આજ

૧. વંચાશે

[illegible]

૨. 'હોડી' એ શબ્દમાંનું જોડાણ અર્થી છે. (વસ્તુ) 'ઓરડું' એવો શબ્દોચ્ચાર નથી. "ઓરડું" એમાં [illegible] એક અક્ષરે [illegible] છે એક અક્ષરરૂપ ન હતી. પરંતુ સ્વર-વ્યંજનસંયુક્તિનો તેને બાધ હતો.

"ઇ" એ અક્ષરમાં આ બાધ નથી.

૩. "વાયુ"નું [illegible] ઉપયોગ હાલ પુરવો છે.

૪. "વાયુ"નું [illegible] ઉપયોગ કરવામાં આવે છે.

૫. હાલ પુરવો [illegible] અપેક્ષાનો અનુભવ થાય છે અને [illegible] કરવાનો અનુભવનું [illegible] ઉત્પન્ન કરે છે.

સાધ સાધકરૂપી આપો દિન કોઈ વિચાર. પ્રેમ. ૭
પૃથ્વીપર રેલાવી દૂર નહીં ગિર સ્વર્ગ કાજે,
લાવી કોઈ લોકોની આ અવનિને આવાર; પ્રેમ. ૮
નાશના આભાસ સમ આ સ્વૈરતો સંસાર,
દૂરનો પલ નહીં આ દિસે, અંધકારનો ઉર સાંજ. પ્રેમ. ૯
ઓ આજ ઉદ્યાની અંધકાર કરી પસવાર,
ઓ ~~આજે ઉદ્યાની~~ નહીં કાંઈનો ઉદ્યાની ઉર પાર, પ્રેમ. ૧૦
સ્વપ્ન સમી સમય હું તે જાગૃતની સાક્ષીમાં
ઉંઘાવતી ઉર આજમાં, ઊંઘાવી કરી પાર! પ્રેમ. ૧૧
કૃતિ આવી આવી કરી કરી મધુ હું રહી સુવા,
દૂરો દિશે દોડું, તિમિરસમ ગાળી મૂકું વધી,
વને સ્થળે સ્થળે સમય સમયની ઈચ્છા,
~~[illegible]~~ ૧૨
વધાવિ મુને હું, ઘન, વર્ષ વા આકુલ થયો,
ઓ વા સાંજાની ઉપર પુષ્પ વત્સર વરષે,
સર્વ અવિ સ્થિરાર્થે, સમ તિમિર ચારી વિલીન

રમીએ, તો વહાલું [illegible], ન [illegible] વહાલું-કંઈ કીધું."

અમારું રહ્યું નિર્વિકાર! [illegible] કંઈ કંઈ [illegible] નથી!

૨. [illegible]
મારા ચિત્તે મારે વિકારનું [illegible] રહ્યું [illegible] સુખને!
તે અનુભવ કેમ બોલાય? અનિર્વાચ્ય [illegible] કરું;
[illegible]
[illegible] દિશે ગર્જન મારું રહ્યું તે જાણે [illegible] કરું! ૧૪

૫૭ - ગર્જના

"ઘોર ઘોર ઘન-ઘોર ગર્જતી,
ચારે ચારે ચકચકાટ વર્ષતી,
ચોક મધ્ય ધરણી વચે વસી
વારિ નિર્વિકાર હું વસી રહી. ૧
ઘોર ઘોર ઘન ~~ઘોર~~ મેઘ ગર્જતો
રાત્રિ દિન સમયે રહી રહ્યો;
અંધકાર નિર્વિકાલ્પ ચિત્તે
દિન રાત ત્યાં ઘોરી એકલે. ૨

232

૧. "શિક્ષણ સંબંધી [illegible] કરવાનાં [illegible] કેટલાક પરસ્પરી [illegible] પડે છે. અને પરસ્પરિક લાભ પામવા માટે બુદ્ધિ આપણ સંસ્કારનું [illegible] કરે છે."

૨. વ્યાખ્યાયી

પ્રશ્ન ૪:- સંસારમાં [illegible] કુટુંબ [illegible] સર્વ તે [illegible] પ્રકૃતિ [illegible] સાધવા [illegible] કુટુંબ [illegible] વિષયમાં [illegible]; [illegible] સંપત્તિ [illegible] સંપત્તિ (પ્રશ્ન:૩)- [illegible] પ્રકાર [illegible] વિચારણા (પ્રશ્ન-૭); [illegible], અધિકાર, [illegible] લાભ (પ્રશ્ન-૮); [illegible] પરસ્પરિક [illegible] ઉદ્દેશ (પ્રશ્ન ૧૦) ઇત્યાદિ આ સર્વ બાબતો માનવની [illegible] કરવા પ્રેરે છે. [illegible] શિક્ષણ - [illegible] [illegible] કુટુંબમાં [illegible]

ધ્વનિતાર્થ: દયાલીન રાજ અથવા અધિકારીવર્ગ, પરસ્પરિક જવાબદારી જુલમી રાજ, સૃષ્ટિના દુઃખ પરસ્પરનાં અપૌરુષ શક્તિ, ઇત્યાદિ વિષય આ કૂંડામાં ધ્વનિત છે.

સર્વત: ક્ષિતિ પૂરી તેવા,
દૃષ્ટિ ધાતે કરી, શીઘ્ર દેખતી,
તોડી દેતી ઘન વજ્રખોખલી,
વીજળીને બહુ દર્પ ગર્જતી- ૩

(ક્રમાંક ૨-૭) ચક્રી ચૂક્યા વન તોડી નાખતો,
બાધ નહીં ગુરુ ગિરિ ઘાલતો,
ખાન પડે ખનવાધને ઉરે,
ઝાડી વાટિકા ઉખાડવા કરે ૪
પેસતો વનઘટા રુંધાવિશે,
પેસતો ગિરિ તણે તલે શિરે,
પૃથ્વી કાંપ પડે રુંધતો બધે,
ઝડ્ડ ઝાટ્ટ કરે તો પડે પડે ૫
ઈંડ માંહી ગળરાવ ઈંડતો,
મોજાની ઉપર રોક ઘાલતો,
પૃથ્વી માંહી, વ્યુમાંહી, ભાગતો
મંદિરો, તરુઓ ઉખાડતો, ૬
ઘોરદાન ગલતો મદાકુલ

[illegible] પ્રમાણે
રૈત્ય જોગસ્થ વારણાવતો
જોગતો વિધિવતો જાણિયો. ૭

(ગુણકલાપક)
હોઈ હોઈ પ્રપૂર્વાના સહી,
તોર્ય તોર્ય ગિરિજીને ઘણું,
વાર્ય વાર્ય ઉરુરાણિ સોનાની
રોઈ રોઈ સાઉષ્ટ પૂર્વાની, ૮
વારમાર ગિર દેશિ નિરાની
વારા ગિર-પર દેશ્યો, ચરી
ન પ્રભુ મૂર્ય ઉપમાણે, ગર તો
બાલ્ય મુખ્ય ગણે ગમાવતો. ૯

[illegible] દુઃખાર
[illegible] રાગ કરે
મારવેદ જુરેને વરી રહ્યો
દૃષ્ટિ તેણે કરી વનેચરો
રિંગ ધર્મ ધરી ગર્વ,
દેશ ઠર્યો ઉંચારવા રમી. ૧૦

" પૂર્વાની નિરોને બોધવિશે ચા કરે કરે ગિરનો ગેરા
મધ્ય રહી વિશા દિન ગર્વના કરી સૃષ્ટિ વર્ણો જોઈ

ઓ દુરા ઓ દુરા! ઝાઝું તેને કેમ નહીં તું શુલ્ય?
નહીંતું શુલ્ય, નહીં કેરે ઉપર! બાકીનું ઝાઝું શું ધૂલ્ય?"

"ન ~~[illegible]~~ ગર્જના વિષયાં વીખરાય!
ન ગર્જના વિષયાં ~~[illegible]~~, વિષે તું માંડે!
ન વીતું - ના ગર્જું, ~~[illegible]~~ તેનું
વિયોગની ધૂન મચાવી રહેતું!" ૧૨

~~[illegible]~~ ૧૧

૫૮. નિરાશા વિરહ.

ધ્રુવ — "સખી મારી મનની! આ તો રે
વિરહ ત્યારે કંઈક અહંકારમાં લાગે,
ઘાટ બધા નાસે રે. ૧

વિયોગ ત્યારે ઘૂંઘટ વેધે રે
નહીં તો ત્યારે શેષ સઘળા આવી પડી,
સાં મારે છે તે તોરે. ૨

ઘડી તો ત્યારે શીતાં કુ ઉજારે
અને તાપે લાગતો ઘર તે ઘુલાય,
તન નહીં સતોરે. ૩

દૂરથી મારા કેમ કર્યું ન જાય રે
જેમાં તિર પાંખે આકાશને વાયુ વાય
વધારીને મારે. ૪

સખિ! વારો વિરહ આજ અંગ ઉદારે
વિરહાગ્નિ પ્રગટ્યો છું હું બુધે,
લાગે છે મન ઉદાસે રે. ૫

વહી જતો કાળ ન ઉગારે
દિવસ છે કે રાત તેનો ન પુછે
અનિશ અંતે ઉજારે. ૬

સુરજ સોમ તેજ વિનાવારે
જોયે ઉને લાગે છે મારા શોકાં
આંખુ ભવાસારે. ૭

પ્રિયા! એવું કીધું આજે રે
અનુભવું અદ્ભુત, તેજ સ્વપ્નાં:
ઉંને નથી જાણે રે. ૮

"તેરી વ્હાલ! મેં નહિ છોડો મહારાણી!
મારા મારા દુઃખ વિરહાના દૂર કરો!

રોતો રોતો બેઠું બગલને નજીકમાં
દૃષ્ટિ મારી તો બધાં દૃષ્ટિ મારી.

શિવ બગીચાના ભોળા-ભાવે ઉંડું ભાવ હોય,
બગલાના ભાવે ફરી ભાવ આવું પડીકાર હોય!
શિવભાવિકનું સૂર્યભોગવું શિવભાવિકનું
~~બગલાનું પણિયે બગલાશિવ બગલાવાવ, બે, નિરાંત! ૧૦.~~
~~પણ~~ બગલાવાવ ~~મ~~ મારું શિવ તેવા-પણિયે બગલાવાનું. ૧૦

૫૮. આકાશગંગા.

"ચોમ ઉજવાળ તેર ઘરે શા અંધારાતે હું મારે બગલું:
તિમિરતિમિરિને શિર રહું હું તેર નહીં પુત્ર બાંધે
એ પુત્રપરપરીને ઘરે તેવા મોંઘાર બગલી આવે
એ ગુણ ના પુત્રઉપર ~~ઉપર~~ અવાજ હું ઉડું પ્રકાશી વારા
બહુ બહુ કંઈ રહીને તેવા તિમિરવણ વારાદેશ.
અંધકારને એવા તિમિરમાં બગી તેવ પ્રકાશ ઘરાવે
તિમિરમાં ઘરે દેખી પ્રકાશે બગલા, પૂર્વ ચલી ચાલીને
બગલી! બગલ ઉડવેલા બગલ બહુ તિમિર બગલાને ઉડીને
ઉડીને પુત્ર અંધારાં ~~પણ~~ તેવ તેવ, ઉડે હું બગલાને રોકે."

૧. સંસાર:

સંસારના મસ્તકુટિર નિત્યદ્રાક્ષ વસતા પ્રપંચ વિપત્તિઓ અંધકારમયેલ દૃષ્ટિએ પડતાં અહોરાત્રાર્ત્તિ અને અનંતવેદનાં લહેરો ધમધમાવી સંસારની ગર્જનાઓ ન ઝેલનારી દૃષ્ટિ પડે છે.

[illegible]

[illegible]

૧ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible],
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible],
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] :
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].

૬૦. [illegible].

મૂળ — "[illegible] [illegible], [illegible] [illegible], [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible]. ૬૬૧.

૧ [illegible] [illegible] [illegible],
[illegible] [illegible] [illegible],
[illegible] [illegible] [illegible],
[illegible] [illegible] [illegible], [illegible] ૧
[illegible] [illegible] [illegible],
[illegible] [illegible] [illegible]

૧. ધર્મશુક્લ ધ્યાન એટલે ચક્રવૃત્તિ નું વિરહમાં હૃદયભૂમિકાપર તે શુક્લધ્યાનનો વિકાસ થાય છે, તે શુક્લધ્યાનવડે નવીનો અને વિરહભૂમિનો સંયોગ થાય છે, આ સંયોગ-સમયે શુક્લધ્યાન પામનાર હૃદયમાં ધર્મશુક્લધ્યાનનું પ્રતિબિંબ થાય તેના પરમાણુઓ ધર્મશુક્લ નવીનો વેગ શાંત થાય છે, અને નવી શાંત થતાં સાંતે ધર્મશુક્લધ્યાન તિરોહિત થાય છે — "અર" પામે છે.

૨. ઉદયાભાવ બળાબળના સામાન્ય ક્રમ ૨૬ ૨૬ પામનો

૧ તેનો કારણ.

[illegible]

[illegible]

પ્રતિ પલટ રહે તે રમે; તેમ સાથે તુ વિચારી તેરે-
મુખ તેરે પ્રિયા નમ-સમી કોમલ તમ તેમ
દુઃખ મમ તેરે - નમ. ૨

દુઃખ પ્રિયાનો [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ;
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
દુઃખ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] . ૩

૬૧ - રાગડીઓ.

"હું વિરહ સંપનિ વસું તે વિરહ વસતું મુખ નિ
વિરહા પ્રભુ તે સોન રહુ [illegible], વિરહ [illegible] વહુ વિરહ નિ. ૧
રહુ નિ વહુ, વિરહ નિ વહુ, વિરહ તેરે તેહુ કોમહુ
રહુ તે વહુ વિરહ તે વહુ, વિરહ તેરે તેહુ કોમહુ. ૨

૧. વાચકો: હું આકાશ વિભુ છું; પંચત્વ પામેલા મહાભૂત સાથમાં લોક અથવા સંયુક્ત થઈ ગયાં છે; કંઈ નષ્ટ થયાં નથી. તે "અનન્ત આત્મા" હું દિશાઓ મર્યાદાથી હું અવચ્છિન્ન નથી, હું કોઈથી વિયોગ પામે એમ નથી. માત્ર તારી દૃષ્ટિને લીધે આવરણ થયું છે, તે પછી હું અંતે છૂટવા વધુ આવશે.

શ્રોતાઓ: સમુદ્ર દેખાતું પણ તત્વત: નિર્ભુજ અનન્ત વિભુ સત્ ઉપાધિથી આવરણ પામેલા હૃદયમાં રહે છે અને મર્યાદા દેખાડી તેની બાહ્યતા પ્રદેશને દૃષ્ટિગોચર કરે છે. તેમજ,

सर्वत: पाणिपादं तत्सर्वतोऽक्षिशिरोमुखम् ।
सर्वत: श्रुतिमल्लोके सर्वमावृत्य तिष्ठति ॥
सर्वेन्द्रियगुणाभासं सर्वेन्द्रियविवर्जितम् ।
असक्तं सर्वभृच्चैव निर्गुणं गुणभोक्तृ च ॥
बहिरन्तश्च भूतानां अचरं चरमेव च ।
सूक्ष्मत्वात्तदविज्ञेयं दूरस्थं चान्तिके च तत् ॥

भगवद्गीता-अध्याय-१३

[illegible] તે મનુ તેને
પલ નિકટ ઓર ન મધ્યાક્ષ કરતાં સુગન્ધના ઘોળ,
અગણિત એવા સૂર્ય સરીખા ઉદ્ભાગતો દેખું,
પલ તોય મનવ-નેત્ર એવા ગાનિને પલ પોતું. ૭
પોતું એવા નેત્રને પોતું એવા શ્રોત્રને,
સમ દૃષ્ટિ મારી સર્વ નાં સરખાં ગણે છે ગોત્રને. ૮
[illegible] ખાલી તે તણા ઉર ઉપરે
[illegible] કરું મનુષ્યું વર્ણ નગ સિદ્ધુને
[illegible] એ તો દૃગ તો વસ્તી દૃષ્ટિ માયની
સિદ્ધુ સૃષ્ટિમાં એ ઝાર આવી તો દુ:ખી મારાની. ૭
મનુ મન્દિરે મુકું છાયાં હવે રસ્તે ન વધે તે
[illegible] તેને તોહિને મોને સ્થી ઉભા રહે ૮
તેવારે તેણે ત્યાંને આ અમર મુક્ત અવતાર,
મુક્ત તેનું ઉરસ્થી કરી દુઃખે દુઃખે ગાઉતાર.
[illegible] પ્રકાશ તેની દૃષ્ટિને
[illegible] પલ તેને તેના રાખી ગયા પ્રભુની
[illegible] પલ તોય તેના રાખી ગયા પ્રભુની

[illegible] ૧૧
વહ્યા આવે તે વહ્યા કરવા, વહ્યા મૂકીને વહ્યા જાવું,
રેજે નાંખે તે ગોપ તે નિજ નિજમાં તે જાવું. ૧૨
સ્થિર ચંદ્રને જગદીશ્વરે તે માંહીં તે ચોડું;
સ્થિર માનવું સ્થિરને સહુ તે કોણ કુળ વહ્યા જાવું? ૧૩
સ્થિર સત્ય હું સમજું ત્યાં સ્થિર પાળી તે વળગી રહે?
એ નાટક કેરા સૂત્રધાર તણા પ્રપંચમાં કોણ વહે? ૧૪
નર! આપ તણી દારી હું પર તેની સત્તા આવું તે!
તે નારણે આ આપ કુળ મા આવું કોણ તે? ૧૫
ઉર મોટ! વિશ્વની સૃષ્ટિ વિના, એ સમાયું કુળ મા
ઠારમાં રોના નહીં હું તે તે રહું એવા સાધના? ૧૬
કુળ બળું! એ વિશુ ઉર! કુળ મા આપ વધુ સાંકળના
હું નહીં કુળ કેવાં? તુચ્છું માન હું હું શોધના? ૧૭
નથી નાશી કોટ પાળી હું, નથી બંધ કો વિશુદ્ધી પણ,
ઘનરાશિ એ ગગનની તોપ પર તે ઉરમાં નહીં તે વણી. ૧૮
આ વાગતી વાંસળી, સ્વર સ્વર હું રાખું,
સ્વર સાંભળીને તોપ એ આકારે હું તે મા મળે. ૧૯
રેજે ન હું તોપે તે કુળ સાધવા કુળ-વલ્લભ,
ઉપર ગાળું તે તમે રેજે હું એની અવલંબી. ૨૦

१. ओं न हि कालवते योगी

यथा सर्वगतं सौक्ष्म्यादाकाशं नोपलिप्यते ।

सर्वत्रावस्थितो देहे तथात्मा नोपलिप्यते ॥

भगवद्गीता. अध्याय १३.

१. "The finite form can neither be laid hold of, nor is it anything of itself real, but merely an apprehension, a framework which the human imagination forms by its own limits, as the foot measures itself on the snow." ~~Coleridge's Friend~~. The Friend by Coleridge.

નહીં તે નહુ ખાશે નહીં, કેવે નહી નાયકીય કરે,
નાયે તમુંબ્ય બાલ્ય બનશે, નજુપલ તેનાપશે. ૨૧

"રે ઉર, શેલું નહીં દે, જીવ, તું અનન!
બે, આ અનન તુ તોર છિગમીર;
તે મદિર બાપાર્ય તુની પાસ બિંદ્ર ધારી,
બેતી તુંને, નર તુંપલ નાંખે ધારી. ૨૨
દેવેરસે નયન સીમનાર, માર!
મોહાર ના વિદુતિયા ઉર તે અનન:
આ બાપ દૃષ્ટિ સાંમને ભુરંગી મેયો,
તેથી બાંધે નહીં મારી અગાધ ગૂલ. ૨૩
મનનારોયાંક નાંગ મયાર મારું,
પછી મારે શરીર માયતી મારું સાંકળ,
આ મોગ બાપાર્ય તુન તે તું રહે પુરાણ,
તેને હું શેતું ધારું? બદ, બદ્ધ આ અન્ન! ૨૪
ઠંડાયું ઠંડુરું મયોર-મયુંન કો અહીં
તે દૂરથી મયુરમાર નહી ધરાર,
તે દૂરના ઉંચરશે વિમૂર્તિ તું મારી,
તે દૂરના ઉંચરશે વિમૂર્તિ તું ધારી; ૨૫

એ ઘડીએ [illegible] ચિત્ત વિશ્રાંતિ કાજ,
ચિત્તે ઘડીએ ઉર મુજ ઉમાનાથ રે!
દેખાય અમ[illegible]ની ધરાતણી સાંકળીએ
કો કો સમે ઉર અનાદ વિભૂતિ-સંશ. ૧૬

૧. એ ઘડીએ ઘડીએ પોકારે હાકું, ગજ્જિ!
ધારો, ઉ હૃદયે ઉર મુજ વિભૂતિ કોય,
સૌ દૃષ્ટિ પાત કરવા વળી, દૃષ્ટિ ધારો,
પોતાનું મૂળ મહિમાની પેક્ષી કે'ક નીં ૧૭

૨. રે [illegible] પદ્મ! અમ વક્ષમાં મુજ તો [illegible]
ધારે મૌનાર્ય? ઉર વાર કરોવે એ
સમ્મૂર્તિ તારની કરી વ્યુર્ણિત હોમ
પાર્થે અક્ષય વર્ણ તારે-સુધા [illegible], ધારો. ૧૮

૩. [illegible] ઉર ઉરમાં દર્શે દ્રમાર,
દેખાય એવી, તથાપિ મરીચિ સંગ
પ્રેમી પયોધરમાં કરી બાકરેલું
પ્રોક્ત ધરુ, ગજ્જુમાર ઉર સંગ મારે." ૧૯

---

1. [illegible] ગુજરાતી સંકેત. cf. "We are preparing through life for another stage of existence, in which those faculties which are here called into exercise may find their proper sphere of exercise": Huxley's Dialogues on Ethics.

~~१. [illegible] એ રૂપ આત્મામાં રહ્યું છે.~~

૨ ~~[illegible]~~: શ્લોક ૨૮-૨૯: 'તારી પ્રિયાનો તેમાં અભાવ છે અને તેનાથી તું પોતાને વિરહિત માને છે તે ક્યાં છે?" ~~[illegible]~~ "મૃત્યુના પેઠે મારામાં અભાવિત છે," અને મૃત્યુના પેઠે અદૃશ્ય રહી તારો સંસર્ગ કરે છે."

~~शरीरं यदवाप्नोति यच्चाप्युत्क्रामतीश्वरः~~

मनःषष्ठानीन्द्रियाणि प्रकृतिस्थानि कर्षति
शरीरं यदवाप्नोति यच्चाप्युत्क्रामतीश्वरः
गृहीत्वैतानि संयाति वायुर्गन्धानिवाशयात् ॥

भगवद्गीता. अध्याय १५.

એ માં ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ અને મૃત્યુવિહીનતા અર્થ છે.

"~~[illegible]~~ મારા રહિત રહીને ઈશ્વરના "સંયોગ" તેના કાર્યમાં [illegible] પ્રિય આત્માનું સંયોગ [illegible]

૨. વાક્યાર્થ: હે કૃષ્ણ! તારાથી ~~[illegible]~~ તે તારા પ્રિય મૃત્યુ પરથી કે મેં તેનું ~~[illegible]~~ મોહાયી નથી - તારા વાક્યમાં એ મેં પોતે હોમાયો અને તેમ સાબિત કરાયો. ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~. ~~[illegible]~~ અને ~~[illegible]~~. સંજયાર્થ: ~~[illegible]~~ પૃથ્વીપરના - સંસારી - જન! તારી પ્રિયા નથી કંઈ પણ પ્રસંગના તેમાં તેનાથી. ~~[illegible]~~ પાણી આકાશમાં રહી પૃથ્વીમાં આવે છે ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ હોય છે ત્યારે મેઘ દૂરિયાર છે પરંતુ ~~[illegible]~~ કૃષ્ણનાથી મૃત્યુને વિરહિત કૃષ્ણના એ કૃષ્ણના સંસારનો ~~[illegible]~~ મેઘ ~~[illegible]~~ તે છે: તેના સંસારનું એક તત્ત્વ જીવન છે તે ~~[illegible]~~ અમૃતી તેની અભાવામાં મૈયાર છે ~~[illegible]~~ અને મારાના રહિમયરિયાં ~~[illegible]~~ રહે છે ત્યારે ~~[illegible]~~ "મૃત્યુ" નામ પણ છે. મૃત્યુનાભવાળા જીવનનો ઉદ્ભવ સંસારમાં છે તેમ મેં ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ અદૃશ્ય રૂપનાં તેના તત્ત્વ દૃષ્ટિએ સંસારમાં ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ અને દૃશ્યમાં નહિના મેઘના પેઠે સંસારમાં ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~

[illegible] પડ્યા, [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ગળ ધારે;
[illegible] [illegible] [illegible] [

૧- મહાવિષય નામના શિક્ષણ પામ્યા પછી આત્મા સંસારના સંબંધોના વિષયે છે

કોઈ પણ સ્થાને સુખે છે અર્થાત્ સંસારને પોષે છે. તારી પ્રિયા અનાત્મા જ્ઞાન વિનાની પણ ધ્યાન ન છે. તેનું શરીરાત્મક ભાન તને મૃત્યુ-રૂપે લાગે છે અને એ મૃત્યુ તારી દૃષ્ટિ-મર્યાદાને રોકે છે, પરંતુ એવૈત સર્વવિશ્વનું તેનું કારણ રહ્યું છે તેમજ એ શરીરાત્મકતા સર્વવિશ્વનું કારણ તારી પ્રિયાનો આત્મા એ મૃત્યુના પાશમાં બંધાયો એટલો તફાવત છે — માત્ર તારાથી ઉંચો નહીં. મૃત્યુના પાશમાં રહીને પણ એ આત્મા નિરાત્મક સંસ્કારપૂર્વક તારાથી મુક્ત છે — તારો સંસાર ગયો છે

મેં તે તુંને અનુસરીશ રે!" ૩

વિરહસમાધિલીન ઉદાસીન [illegible] ઉર ન [illegible] મન-વાણી,
તો તો કુંજ પ્રદેશે કુદે [illegible] શિર પામર જાણી શમણી? ૪
પણ મન તેણે [illegible] વાણીનણ ઉર માંહે બાઝ લપટાયો,
પામર [illegible] વાણીથી અનુકૂળતે પ્રિય સરસ્વતીને પ્રેરાયો, ૫
તેણે પ્રિયે [illegible] દુઃખના ધામો, ઉત્કાટકુંડી ઉભરાતો :—
તે મન [illegible] વિપરીત-પરિચિત ધામો. ૬

~~૪૩.~~

§૩. ~~[illegible]~~ વિરોધી પરિચિત-વિપરચિત.

સખી શેષ! સહચરી! સખી શેષ! (ગેય)

મૂળ — "સખી શેષ! [illegible] સખી શેષ! [illegible]
તિમિરસુતા છળ આગળ કુંજે તી તે
રજનિ [illegible] દુઃખ આપ, [illegible]
અહિ તે [illegible] રહી તે અહિ
મોર [illegible] મારી, [illegible]
[illegible] કુંજ [illegible] આવે [illegible]
[illegible] કુંજ [illegible] [illegible] ૩

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

(કુંભારું ૭-૮) [illegible] ન [illegible], [illegible] [illegible],
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], ૭
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible],
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], ૮

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ૮
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible],
(કુંભારું) [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], ૧૦
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible],
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]!
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]? ૧૧
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]!
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]! ૧૨

કુ. અન્યનિમિત્તે

૧" ગગનને હું બાજુ ઘણું ઘેલાં કંઈ દઉં,
મોંઘાનું તન ન્યોછાવર તો કોઈના ઉપયોગું હું,
ઉપયોગ આવું કરું ગયો તે
કોઈનું તેમાં શું ગયું ? ૨

સ્વેત અંગ મારાં પુષ્પો તો બાલું દેખી જોઉં,
રી રહું ચોર ઉપર, એનું કલ્યાણ પર મોહું,
નકુંબર કોઈના જાયું તો
કોઈનું તેમાં શું ગયું ? ૨

રવિ પુષ્પે રહી ત્યાં અગાઉ અર્ધ ખાયું હું,
અમે પિંડા હુવે રવિ તો ઓલિયા મારાં ચાલું હું,
તેન અગાઉ નિમિત્ત રહો
કોઈનું તેમાં શું ગયું ?

ચિત્તે રવિ જોઈ લેવો શાંતિ રાખિ ચાલું હું,
હુવે હુવાર તેમાં તેમ, ખરા ગાન મારું !
ખાધું ન તે ખાવાનું તો
કોઈનું તેમાં શું ગયું ?

હુવાનું ચાર સ્વેત મારાં તો બધાં નિમિત્ત ઉપયોગ
કરવું કાળ તોડી જાય, એક પણ વધુ ગયું

ફૂલ ગરવાના તેમ પાસ તેનું સાચવું
મેંગળો! મધ્યાન્ત! તું જ મારું ભાગ્યવાન છે!
તેમ પણ નિમિત્ત તું
કોઈનું તેમાં શું ગયું ?

૧. પ્રકાશ અને અંધકાર, પુરુષ અને સ્ત્રી, શુભ અને અશુભ, ઇત્યાદિ તેઓમાંના એક રંગે રંગાયેલી બુદ્ધિ અને રીતિ આ કુંડના વ્યંગ્યાર્થનો વિષય છે.

જેમાં કુંવારી આંખે વિના જુલમ કરનાર અધિકારી, નિર્દોષ સૃષ્ટિને સ્વાર્થીત્વ મનુષ્યો, પરસ્પરોક્તિ અનુકંપાહીન સત્તાને ચલાવનારૂં, સારાં વસ્ત્રોમાં અથવા મધુર અને ઉચ્ચ નામોમાં અને એવા અનેક વિચારોને આરોપમાં ઠેકાયેલાં મનુષ્યો, નિર્દોષ સૃષ્ટિને કુપરાધિની જાણ યોગ્ય શિક્ષારૂપે ગણનારૂં મનુષ્યો, સામાન્યરૂપે ઉચ્ચ અહંકાર વર્ગ, ઇત્યાદિ-જાતની બુદ્ધિ તેઓના પોતાની કૃતિને અનિત્ય ગણે છે તે બુદ્ધિ આ કુંડના ઉપ્રાણાગનો ધ્વનિત વિષય છે.

[illegible] મોરલા બોલે તો
કોયલ તેમાં શું ગયું? ૫

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible]-[illegible] [illegible], [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible]
કોયલ તેમાં શું ગયું? ૬

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]-[illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible]
કોયલ તેમાં શું ગયું? ૭

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible], [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
કોયલ તેમાં શું ગયું? ૮

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible]
કોયલ તેમાં શું ગયું? ૯

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible]!
મોરલા બોલ્યા તો
કોયલ તેમાં શું ગયું? ૧૦

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

મારા સ્વપ્ન ખોવાયાં તો
કોણ તેમાં હું ગયું? ૧૧

સાંકિકાર, કલ્પના ઝેર મેળાં કુમળાં
મારા માર્ગે ખરાબું મૂકે ઘડીકમાં
ખાલું પાલું કંઈ કંઈ તો
કોણ તેમાં હું ગયું? ૧૨

'અતિ સરળ', 'અતિ ખાસ' એમ મોઘિયાં
ઝુલાં ઝુલાં ખાતું ઘડું ઘડું કંઈક ખાટું
મારા બાકું ખાખાતો
કોણ તેમાં હું ગયું? ૧૩

મૂક મને પંખિતો ઉમટાવ મને ફુલાવ તો!
મારુંક રંગ મોકલાં મને મનાવું તેમને,
કરાવું ગાંડું મેલું કંઈ તો
કોણ તેમાં હું ગયું? ૧૪

રોઈ લેજો, રોઈ લે, રોનારાં! રડાવને મુ
કાગળ વાંચ કાગ, મારે ઘરે ન્યું પધારો;
ગમ્યું તે કરજો! હોવું ગમ્યું તો
કોણ તેમાં હું ગયું? ૧૫

[illegible] ?

[illegible]

[illegible] ૧૫

[illegible] ૧૬

([illegible] ૧૭-૧૮) [illegible]

[illegible] ૧૭

[illegible] ૧૮

[illegible] ૧૯

૬૫. શિયાળ

"મૂક બધિર આ કોણ મળતો? કુને ગમું સંભારી!
ગમું ન ગમું નહીં ધારાતું, ન, મેળી કું આંખ ઉઘારી. ૧
શાન અંધી તો દિવસ પણે છે, દુખ અંધી તો સુખ ત્યાં છે,
ન દેખી ન દેશાન ભાન્યો, સ્વીકાર અંગત ત્યાં છે. ૨
અંડ ધરીના ધવાસી તણે દુખ નગરી સુખ લેવું;
નયે નયન શિલ્પતો ભાવા નહીં નયે ધરી ~~કેવું~~ રહેવું ૩
રોવું શાને? હસવું કે હસવું, એક કુટુંબ ના દુઃખ,
દુઃખ ન કો-ના ચાલે કુંદ્ર ત્યાં શાના શોક મહા?"

સૌરભાર્થ ના સમજે ~~સમજે~~ નહીં ઉદ્યાન કાંટ-
એ સાથી ગાળા દેવું તે ફુલ ઘણું અકુલાય, ૫
~~એ સાથીને ઉત્તર દેવા કુટે તિમિરને ખૂબ ખૂબ~~
ઘૂંઘટ ઉઠવું ખૂબ તિમિરમાં તિમિરસાથે ઝઘડાવું -
વિરહીઓને વિયોગ ગાળો દે તે ના ન ગમાવું. ૬.

~~૬૬~~

૬૬. દુઃખ દીપન.

જૂન ૭ "તુને તિમિરનું શું કહું? શેર ઘરનું આવ્યો બધે?
હા ના નહીં, નહિ આજ, કયા ઉપર દુષ્ટિ બધે
તિમિરનું નાસમ્ય. ૧

ગયો વ્હાલી રૂપ બધ, હું સ્વપ્નું જોઉં કાયરે
ગયો વ્હાલી વાટિ તેનું ઉડતો જોતો રાખ; તિમિર૦ ૨
~~તિમિરનું નાસમ્ય. ૨~~

એ અગ્નિના સાક્ષમાં હું બધતો મુજ મુજ કાજુરે,
વિલ્પ એનું લોક એ સર્વ શબ્દનું બધીન કુલ વાયરે! તિમિર૦ ૩
~~તિમિરનું નાસમ્ય. ૩~~

એ અગ્નિના સાક્ષમાં રહી પડુકાં કાયા ઉર મહીં
એ અગ્નિના સાક્ષમાં રહી બોલ્યો બધુ અનૂપ મહીં. ૪
એ અગ્નિના સાક્ષમાં કુલ કાયા બધુ ક્રોડરા તીરે
એ અગ્નિના સાક્ષમાં રવિ-ચંદ્રની ધરી મહીં બધલિયે. ૫
સમો ગયો પલરાય એ, ~~તું~~ ધયો કુલ્યા સમ્ય મેં!
ઉરમાં એ, તપ-વાયુ! પૂરે લોનારાની આગ મેં! ૬
એ આંખો કુલ સોપતા તે દેવા કુલને ગાયરે!
એ ગાયો ખલ્યાવતું, ~~કુલને~~ તમે! કુને કું તે હું કાય મેં!"

તિમિરમાંહે ખૂંત અડવાનું નેણ તિમિર ઝેણુંમાં માંડે,
દેશકાલ-અનુસાર કરે એ નવું ન ઉદ્ધરવા માંડે; ૮
પ્રલય-ગર્ભ કેરી બહલી નાંખ્યું, સૃષ્ટિ-ગર્ભ કેરું ધાર્યું!
ગર્ભ કેરા અન્ધતિમિરને ઉદરે સ્ફુરવા લાગ્યું! ૯
નિષ્ફળ નયનની પાસ રહેલ્યું તિમિર હતું દેખાતું,
સાકલ્યાર્થ પ્રલય કરી હતું અમૃત ઉરે ફેલાતું, ૧૦

— ૬૭ —

તેજ તિમિર ઘેરું નવરૂપ! અરણ્ય-ઉદર ઉપજાવું!
નિષ્ફળ નયનની સાંકડી કલ્પના ઉપર તિમિર સિદ્ધાવું! ૧૧
તિમિર-ઉદરમાં અરણ્ય સ્ફુરતું - તિમિર અરણ્ય-ઉદરમાં!
એ સંસારનો ઉદર નાર હજર તિમિર પડ્યાં! ૧૨.

૬૭. ફ અરણ્યોદર

" તિમિર તણા ખડકની માંહે જંગલ ઘાર ઘણેરો,
દિન ઊગે ખડકો ઊખડ્યે અમને નાડી મેળો. ૧
ઉપર ખડકો જાણે એ બાંધ્યાં કૂણા રહી અંધારાં,
તેથી સંકેલ્યા તિમિર-પટમાં જંગલ ઊંડાં સારાં.
વિશાળ કુંડે ખાંડે માંહીં વણ છટકાવાની ઘાટે
સેર, સેર પથિકો ઘણે વણ-ગતિને દૂરથી કાટે
૨. જંગલમાં જંગલ ઘેર આકાશ, ઝાડ ઝાડની માંહે
ગુંફાયેલ ઘાટે ગાઢી વસ્તુ, ખીણ ખીણની માંહે-
ઘણા ઘર્ષ તેમાં ફરી વસતો ~~[illegible]~~ ચંદ્ર ઉલ્લાસ,

૧ વૈયાર્થી:– ~~[illegible]~~ સાધારણ દેખાતા આ માયા-તિમિરમાં પણ પંચમહાભૂત અથવા તેમાંથી અધિક પણ તત્ત્વરૂપ મહાભૂતોની ઘડેલી સૃષ્ટિ છે. ~~[illegible]~~ માયાતિમિરને તિમિરવત્ જોનારી ~~[illegible]~~ અને એ તિમિરમાં કંઈ પણ જોવા સારૂ એટલે નિર્ભૂલ ~~[illegible]~~ દૃષ્ટિ પર્યેવડુ દૃષ્ટિને ફોડી નાંખી ~~[illegible]~~ ચર્મચક્ષુ અને બીજાં ચર્મેન્દ્રિયની બનેલી સાધારણ દૃષ્ટિરૂપ કલ્પનાપાશે આ ભૂતસૃષ્ટિ ઉભી રહે છે. ~~[illegible]~~ એ સૃષ્ટિના અધિષ્ઠાનને આ કંઈક અસ્પષ્ટતાની ઉપમા આપી છે.

૨.

A deep below the deep,
And a height beyond the height!
Our hearing is not hearing,
And our seeing is not sight.

— Tennyson: The Voice and The Peak.

[illegible] રાજા પરાક્રમી [illegible]
તે મહો વરવારીઓનો મહાવીર રણ ખેલે
સહસા શત્રુ-સૈન્ય તણો વધ્યે મારી હાડ ઝેલે. ૫
વિસિર વણ ઉંચે ઉંડાણે ઉંડી ખંગાર મધે
મધિકાર સાથે મૂંઝોનો ભેદ કાપતું ક્રોધે. ૭
ચંદ્રમાં પર સ્વાર થઈને ઉડી કલ્પના ઉંચી
વિક્રમ વાતે ખાતર પણ કરિતી મોટી. ૮
એ દુઃખી ઉપર મધિકર મારે ખડી ગોકારી
ઉંડી મોટરી ઉંચી વીકારા પવન સોંસારી. ૯
કાળ રાત્રિ પણી ઘોર ગાજે, ગાજે વાદ કુરાન
તમારી બોલે-~~[illegible]~~ હુંકારી ધાર. ૧૦
હું ખોટ્ટ સહું તે મહાદ સુધ રહી સારી સૃષ્ટિ
અંધકાર-ઓઘે સાંજ બોલી સ્વપ્નની વૃષ્ટિ. ૧૧
વિચિત્ર વિચિત્ર અસીમ કુલિત પ્રકાશ એ મધે,
ઘોર મયાનક રસપણે અટાટ્ટ ઉરે રેખાવા પાંખે. ૧૨
તે ખોટ્ટ સમાકુળ મો ઉરમાં અખંડિત બાંધે,
મારો સોહરાને વર્ણો રાગણે ગાઈ મનોહર રાગ. ૧૩
ઘાત કરાય વિશાળ ખમી પણ ઉંચ્ચ ઉંચ્ચ ઉંચ્ચ

[illegible] કુમારે ઉરના સુખમાટે પકડાયો. ૧૪

અને તિમિરથી છળ અરણ્યે અવર્ણ કાઢ લાવેલો,
અને વિરહી-અવસાન દુઃખમાં અવર્ણ કાઢ [illegible] મળેલો; ૧૫
બધુતામાં એ અરણ્યના સ્વરૂપે આશ્વાસન પામી,
[illegible] અનુકંપી તિમિરે સૌરભનું જૂઠ ધરે [illegible] પામી. ૧૬

૩૮. શોકે તિમિર.

સુમ — "કુંવર કુંવર કહું નાથી નાથી!
સમજું નહીં શું હવે નાથી?
ગયા વસંત નાથી સુહાગ નહું
નાથ મોર સુરાયું પડ્યું મનું. ૧૬

નગરી મુખને પડી ઘાયલ થી,
"મગરી મુખને પડી ઘાયલ થી,
બાકલી રાનિ પડી જો કોકિલી
ઉર મધ પલ્લે ઘાયલ કૂકી: ૨
ઉર અમૃત મેઘ મુખેન કૂકે
જ્યુ મેઘલ બાગે વલી ~~[illegible]~~ બોલવે,
પરિણામ સરાસર સાવધરે!"
ઉર પરે કૂંપળ મુખ સાન થયે! ૩

શેષુનાંનું કુળ બાગ પુષ્પનું આગ પલ્લું પલ્લું લૂંટવે,
શેષુ સમુદ્રે ~~[illegible]~~ શોભા ઘણી મને નહીં મૂકવે;
શેષુ સમુદ્રનાંનું એ મત્સ્ય કરે - ~~[illegible]~~ દેખો - નહીં કિલ્લો,
~~[illegible]~~

દેખો, શેષુ, ના કલિનાર રેણું મૂળ ઉર ધૂલી; ૫
મૂળ ન શેષું - ત્યાંય મૂળનું સહિત બગલાં બોલે! -
"મૂળ ન મૂકું કુમળો કુંજ" એનો મારી ~~[illegible]~~ સહિત-સ્વર ઘાલે. ૬

કુ. કેશવલાલ કોકિલ. (પાંડુ).

?

"The face of things is sicklied over with the pale cast of ~~thought~~ thought" -- Shakespeare.

"છે તે પણ રહું રે - છે તે પણ નેહાં રે!
પાડું ન મારે! (ધ્રુવ)

રામ, રામ'નો ઉચ્ચાર તેનું ઉરમાં નામ છે,
કુબડારૂપી ખૂબ તેનીકનું કો ન ઉરમાં કાં છે! છે ૧
ખાવાનું મેળવી નાખ્યું રોકું, કાળ પહેલે પહોંચાડું,
મનુષ્ય જાળ પડ્યો હોવાનું એ, મનુ, રોકું વાનું! છે ૨
પ્રાણ તણાં સંબંધ બેગાનો ઉર પરસ્પરી નાખે,
એ સંબંધ (ભરત તો) પાડ, પણ ઉંડી આડાશે. છે. ૩
ભરતો પણ સંકુચિત બનતો એ પર્વત પર ઉરને લાગે,
રાખી લોભાવું ઝડ સંકુચિત તે પડવાને કાજે. છે. ૪
શોક મલિન પણ સ્વર્ગ તો તેનો દ્રવ્યાવા નાખવાને,
એ પણ પરદું બનતે ઘરને ઘરણ પ્રાણ કાજે. છે. ૫

- રોકું, રોકું, રોકું, રોકું" એમ ઉર ધારે
કાંઈ કાંઈ કારણે ખુબ નહીં રડાવે. ૬
તેની સંગ તેનું ઉર પાડું ખુડાવે,
શાંતિવાળે ઉદ્ધર ખાર ઉભરાવે. ૭

રેલ એ સમાની શાળા પાસે ઉભી રહે
રસાલ ઉર-ભૂમિ એ પલાળ તેમાં સ્નેહે. ૮

"ઉર સરોવર એક પણ વિવિધ વિવિધ વનસ્પતિ ધારી રહે
શોભે સલિલ ઉરે અહો બહુરંગ વનસ્પતિ ન્યારી રહે. ૯
રંગો રંગ એ પરી બહુ સલિલ-ઘરે બન બન એ ઉભરી!
પલક એ સંયોગમાં લાગે જાણે, જાણવે બધા પક્ષ રવિ. ૧૦
ખાલી ઘરે બનાવ પરમાણુ ઘણા ઉર-સમાશ્રયે,
ખાલી પક્ષ બન પણ કોમળ ઉર-બનાવટે દૃષ્ટાન્ત
રૂપાળ ઘણા મહાગિરિ ઉપર શોભે અહો સ્વયંભૂ બની
ઉર ઘણા ધ્રુવ વાં ઉભે ઘણે, ઉભે નહીં આકાશે એ ગિરિશૃંગ

"એવા ગિરિશૃંગ પડી રહ્યા આકાશ એવી
વ્યોમ સુવિશાળ પથરેલા પરી રૂપોમાં;
તે ગિરિ શિર મહાકાય મૂર્તિ બનાવે,,
ધ્રુવ બનાવ અતિશયવડું કુદરત! ૭

મહેરામણિયે મારિયાણા ચર શબ્દુણાના ઘોરાયે;
~~[illegible]~~ વટિની
મારિયાણિની ઊર્મિણિયાની ~~[illegible]~~ ચાલીના ઘોરાયે;
અંબરમાંથી ઉંડા બોલમાં ~~[illegible]~~ ચાંદલા-કર તરણારા
~~[illegible]~~ મોંઘા વણ મનુષ્ય ને બોલો ઉઠ્યા ~~[illegible]~~ અગાધિત મુનિ-તારા.

~~[illegible]~~

~~[illegible]~~

૧૦. મહેરામણિયે "ગુમાં મળી રહેવા તારા.

"વરવર વરવર વાર બોલ્યાં વરવર વરવર વાર!
મુંઝ અવસરાં ઉદધિમાં જેવા તિમિરે ચિત્રુ અવસરાં ~~[illegible]~~ બોલ્યાં
મહેરામણમાં ઉદર વાંકે ઉભરાયો મહેર મોજાં
ઊંચે ઉદધિમાં, તેવા વાર્તે અમારી ગુમાં વિચાર-બોલ્યાં
બોલ્યાં વાર્તા ઉભા થયેલો મૂરખ ~~[illegible]~~ ગુમાં,
મુઓ, મુઓ, ચિત્રકારાગૃહોનો વારા-પરિણ-સમાર! બોલ્યાં
ચોરાન, ચોરાન, મહેરામણ ઉપર ઉદધિ માં
તેવા ને વાર્તા સંધે બાળ ને, વારાવાર મહેરાર-બોલ્યાં.

१. वातिसिंत्य मुनियों.
२. महासमुद्रमां अनंतानी राशि 'हाहाहाहा' नामे छे पडतो
तारा जेवा रचडांडुपे होय छे.

ઉદ્ધવજીએ ઉત્તર આપી તે કુંતીએ પણ ગણી ગણી આપ,
તે બદલે તે પત્ર લખ્યું, અવધેરી! આવજો રત્નપુર-વીર-૫
કુંવર કુંવર કુવિતે, કુંવર કુંવર કુલાવીને, કુંવર કુંવર શાસ્ત્રની સમાજ
પણ આ આપ્યા અનુભવ પણ પણ પણ કહે વાત-વીરને
બહુ આપે તેવું દેવું પૂરવાની સાથે, આપ!
એકુળ માતે આપણે પાસે સર્વ ગુણો એકપુર-વીર-૭
તુ સમકુંવર ઉદ્ધવ ઉત્તર બોલ્યા એકુળ,
વહી વહી પણ બોલ આપોમાં પણ ગયા કેશવ-વીર-૮
એકપુરીને શોધું વધાવે, બહુ બે આંસુ તણાય,
સર્વ પણ મિત્ર કાને પડોવે, બંને વહી પત્ર આપ-વીર-૯
વાત પણ એકપુરની બાકે બધુયો સંસાર;
સહુર બાપાની, ઉત્તર વરીને નીકળતેમાંથી પ્રભુ-વીર-૧૦
બોલ્યા આપે છે કુંવર કુંવર ને સાથે, તે તો પરાક્ષ આપ
ગરમુંપણ કુંવર ઘેરી લેતો પણ ગયો આપણ શાસ્ત્ર-વીર-૧૧
કુંવર સંભાળી એકું એકું શોધવા કુંતીએ, આપ?
ઈશ્વર વાયુના પ્રેરી આપણે સાથે પરાક્ષાર પ્રભુ-વીર
આપણા બધા તેવો સાથે રહ્યું માં કુંતીએ,
કુંવર ઉપરે ઉદ્ધવ બધા, ઉત્તર રહ્યો તે નિકળી એ પાસે પ્રભુને

"તિત્ત ગાંદ મૂરવા ઉરમાં વિલ-
કારા મૂકે નહીં શકાય તુ મોકલાવિ;
તો બોલ ચાલી રવિ કિરણ સમો સમાય,
તું ઝુકિ-ઝમકતી! મારા મનમંદિરે" ૨૪

૭૧. સાંભળો પડદો.

મૂળ- "સાંભળ વણો પડો પડદો ઉઘાડ્યો સામ્રાજ્ય તો વણો બદલે,
પોપટ મોર ચકોર ચકુ તે કુકડો કોલ ઉરે સાદુ પરવારો.
ગમાર રહિત
ઉર રસ વહિત
શાંકર મૂર મંગ

જોતાં જ્યાં વ્યાપી રહ્યું સર્વત્ર સૌન્દર્ય-સાગર અપાર,
દેખતું ચારે ઘડી ઉર ઉર વ્યાપું નહીં જાણે અંતર!

જોઈ સકુટુંબ કુટુંબ પોતાનું, ગામનું
~~[illegible]~~ સંસ્કૃતિ આવતી વાસતી

તે સહુ કેરાં ઘરમાં કુંભ પોતે,
તે કુંભ સાથે ઉભાં કુંભ રોતે!" ૧

મૌન બન્યો તે પુષ્કળ બોલ્યા અંતર ખુલ્યું ના ખૂલે,
સાથે વિદાય પોતે આજ જગાડતી! જન! જો તે!

૧૨. નિર્દોષ.

"દેવ વિલાસે મોહ મને પાપ રે આનંદ! (ધ્રુવ)
વારૂં શરીર સાંધારી સાડી વલ્લ પહિરે શરમાતી ચાલી,
મલતી મોડી ઉભી રાખી ઉભી રાહ જોતી! દેવ. ૧
ભૂખ્યા સમયે પહિલો પાલો મલકુમ પાસે પરોસે આલ્યો,
ઠાલા મર્યા મર્યા કરી રાખી ઘણા મલકે ઠાલ્યો - દેવ. ૨
દુઃખ-સાગરનું ઘર મને આવું, કુબડાંની વાત ન સાવું,
માતિલાં રૂડું માન ન સાવું, વિષ્ણુ શું બગાડું. દેવ. ૩
પડિત રૂડાં પુસ્તક સાથે પુરાણ તણાં ગાઈ કુંભ કમાવે,
વાર નપસ્વિની મોટા પાસે તેને મોટ રાયે. દેવ. ૪
એક કહું કુંભ નહુ વિરહી, સાંભળ ઉધવ સાખું રાતિ,
"રાધા રાધે" કરી કુંતો પાછી આવી તોડી રાતી. દેવ. ૫

"ઓ કુંવિયોગી! શુભ કુંભ વાત,
શાણું મારે ઉધવ સાહુ: ૬
પ્રકરણોમાં મૂલ્ય રાધ,
તેણે ગાઢ પણી તેણે કુંભ વાધ. ૭
ઘણું વિયોગ સહી દુઃખ
સ્વપ્ને મોટ્ટ પ્રિયાનું મુખ, ૮
ગાનુંબ સાંભળ્યું તિણે મને
પ્રભુ રે, તે કેમ કરાયે તને? ૯

૧. જોવા રાસલીલા મને હોયરે ઘનજર — રૂ રાગ.

"તે ઓ ગરી સદૂર દુઃખ સુખો ભુલાવી
રાત્રિ વિરામ ભૉર વેરતી વિશ્વસ્તેજે,
ત્યાં, અકુલા ઉર! તું શોર મારતણું!
પાછે હું આ સદૂર તેજ ન મોંસિયા ?" ૮

[સૂર્ય તેજ તે ધાય ન ધાય!
વિયોગીને ચેનો ના ચ્યાન.
[વિયોગ યોગ કર્યો છે નાથ,
વિયોગીને ભુલાય ન વાત. ૮
[તોયું રચ્યા માંગ્યો યોગ,
હો તે સ્વપ્ને કે પ્રયોગ,
[તોયું સ્વપ્ને સ્વપ્નલોગ;
સ્વપ્નનો સ્વપ્નેંદ્ર માંહિ. ૧૦

૧૩. અભિલાષ દુર્લભ પ્રાર્થના.

ભૂલ — "મુ કું. ભયાભયાં ન એ વાણી!
કું આ વાણી દયા ન પુરાય. ૧
અકુલો દૂર કરે અકાશે
તમ વાણે ઉર રહ્યો ઝાંશે. ૨
ઉજ્જ્વી નક્ષત્રે એ કહાયે,
મારે ઉર-ગગન એતો ભાસે. ૩

"આવો, આવો પ્રિયતમ! ગયો તેડીને પાછો!
અસંદેહ, તુજ ઉર શાન્ત નીપજું, આ વાલો! ઉમંગ.
આવો આવો ઉદેર વેગથી મુને દૂરી તે!
મુને મમાવો મુરલી નાદે આજ તેરી તે.
આ ઉંચે ચોક વિશાલ તુજ ઉર તેહું
હું ત્યાંથી આવી કરી નાખ ગાનડું તેહું!
આ અનુપ વિશુમાં પણ મેઘછે ઉંચે શ્યામ એગાગો
હું આવી ત્યાંથી પગ તુજ પૃથ્વી પર પાછો.
તે પ્રથમ નવિનતું રૂપ, પછી જાણી જાવિ વસી દૂરદૂરતું
તુજ મસ્તક પર અત્યિવેક પ્રથમનો પેઠ કરેતું.
કરી એક પગ્યુંશમો મુને, તો આંખ મીંચીશ હું મારી,
પછ સ્વરૂપ ત્યાં તુજ શુદ્ધ ઉભા રહો! વાલો!
પછ દ્રશ્યો હું અદ્ભુત પછી,
રહી "હવે હું શાંત પાતિ?"
"હું સંતાકુકડી રમી!"
કહી એક, ઉભાગી તુજ કલ્પ વિષે, ફરી મૌન, તેમ તુજ ત્યાંથે!
પ્રિય પ્યારી! એજ અભિલાષ મારા તુજ સાથે. ૨૦

૭૫. આકાશગંગા

"અહ મધ્ય નભે કંઈ શશિ લેખા, શોભે, અનિમિષ, તુંહારા સરખા
ઘડિક વારમાં દૂરાં દૂંહી મહારાં તુંને એ મહીં ધરશે,
આ દુઃખ અને ઘડીમાં એનો વેગ અને આંખે મુખ મલશે!
ગૌર દૂંપેરી કર કુમળાના વેશે તુ બધું ઉર ધરશે,
અમ મુખને શોભાવી આ મહીં માનુ તો ઓ રૂંધાઈ
રૂંધાવા એવા વિકારો મધુર મધુર તું અનુભવ હો!
એ સંયોગ વિયોગનું જીવન મહીં મહીં આવતું હું ઘડશે
"સંસાર તું તુ સાથે પ્રતિબિંબ મહાં
પોતાં નિત્ય રહે વેગમાં
હારેને ઉર જેમ વાર અસાવી, તો

એ શક્તિનો કુદરત 'નમો નમો!' છે."

ઉદ્દ. સિંહ.

"ઘુઘ ઘઘ! ઘઘો નારાં સદ્ય બાલ!
ઉદ્દંડ ઘ ઘુઘ ઉત્પન્ન ઘાલ?
નિરખ વાહિર રવિકર વાપ
સરોવર માન સુહાવ વાપ;
ત્રાંજ ઘણા ઉગ્ર માનું ન્યાં વાપ
સલિલનાં ધોનાથની સાથ,
ઉડ્ડ નિધિ ઉછળ્યાં ગર્જવો ત્યાંન,
વીંગવો ઘ ઘાયુવો વૉચિ-ઘાપ.

૧- સિંહનું ચિત્ર મહાપુરુષોનો પુરુષાર્થ.

૨. ઉષ્ણકટિબંધના પ્રદેશોમાં સૂર્ય જ્યારે ઉગે છે ત્યારે એના તાપથી મહાસાગરો ઉકળે છે અને તેના પરિણામે વરાળ થાય છે. આવે વખતે એ પ્રસંગે સેંકડો ગાઉ સુધી મહાસાગરોના પાણીના થરો ભયંકર જોરથી ધસે છે અને એમ મહાપ્રવાહો સાગરમાં કે સાગરમાં ઉત્પન્ન થતા મહાપ્રવાહો છેક મુખત્રીના દેશ સુધી દોડાદોડ કરી મુકે છે.

ઘરમાં વધી પડે રહે પ્રકાશ
દીવો શાસ્ત્રાધારોના નાશ,
ઘરમાં તો [illegible] પ્રેમ પાથરે,
તોય રવિ [illegible] શિરવાર!
તેજ રૂપે [illegible] ગગન રૂપી મારી ઉપર,
મારે મૂળ, કરે પલ્લવ, પોષણ પડે, ઉગાડે વસ્ત્ર;
ઘરમાં દીવો નિરિક્ષક શિખરે તી રૂપ પ્રકાશ કાળે
વોરી વોરી કુમકુમ તોરણે પડી [illegible] —
પડી [illegible] કુમકુમ તોરણ રચાયો!
સ્વપ્ન સમા પગાનિ [illegible] ડગલી રચાયા!
તે ઘર મારે પગાવ્યું, ઘરે, [illegible] વધુ નોંધ!
બની [illegible] ચમકાવે, રચ્યો [illegible] સમગાવે!
એ રચવા મુકો બનવા [illegible] પ્રકાશ પાડે,
પાન [illegible], ઘર સમગાવે, [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]